

Kr zes semantika: hiperalk t bas triumfs

Intelektu l un mor l pašapmierin t ba ir alk t bas,

jauna tipa masu enialit tes, vit ls avots.

Udo Ulbergs

Pasaulei ir j p r em amerik u sist ma. Pati amerik u sist ma

var izdz vot Amerik tikai tad, ja t k st par visas pasaules sist mu.

Harijs S. Tr mens

Anal tisk s domas vibr cijas par 2008.- 2009.g. pasaules finansu un ekonomisko kr zi gribot negribot ievirz s t d gultn , ka uzman bu n kas koncentr t kr zes **neekonomiskajiem komponentiem**, m inot tos sistematiz t un argument t. T d j di sarun par kr zes semantiku (attieksmes kontekstu) n kas piev rsties jaut jumiem, kuriem ar finans m un ekonomiku it k nav tieša kontakta.

Par kr zi raksta politi i, diplom ti, žurn listi, sat ri i, zin tnieki. Ta u par kr zi klus finansisti. No vi iem neklus tikai tie, par kuru publisko atv rt bu un soci lo ieinteres t bu bija zin ms jau agr k. Tie ir popul rais finansists un filantrops Džordžs Soross, ASV Feder l s rezerves sist mas priekš d t js profesors Bens Šaloms Bernanke (*Ben Shalom Bernanke*), Nobela pr mijas laure ts ekonomik (2008) un publicists profesors Pols Kr gmans (*Paul Robin Krugman*), Eiropas Rekonstrukcijas un att st bas bankas bijušais direktors fran u filosofs un ekonomists Žaks Attali (*Jaques Attali*), paz stamais krievu ekonomists profesors Vladislavs Inozemcevs, fran u iev rojamais ekonomists profesors Žaks Sapirs (*Jaques Sapir*), Pasaules val tas fonda bijušais galvenais ekonomists Saimons Džonsons (*Simon Johnson*). Tie ir cilv ki, kuri ir pieraduši atkl ti run t par sav m profesion laj m probl m m. Pie tam pieraduši run t un rakst t plaš s un visbiež k glob li planet r s dimensij s.

Intelektu i, kuri run (piem ram, videoblogos) un raksta (pres , blogos, Interneta izdevumos) par kr zi, sam r vienpr t gi atz st, ka tiekamies ar visliel ko kr zi cilv ces v stur , kurai ir ne tikai planet ri glob ls raksturs, bet ar visaptverošs tv riens, ietiecoties finans s, ekonomik , politik , soci lajos, gar g s kult ras un ideolo ijas procesos. Kr ze ir sava veida oti uzskat ma liec ba pasaules globaliz cijai, kuru apstr d t bija naivi, protams, jau agr k. Tagad pat viskonsekvent kajiem antiglob listiem, cerams, vairs negrib sies apstr d t ac mredzamo realit ti.

Atseviš os anal tiskajos tekstos ir mod noskaidrot un sod t vain gos kr zes izrais šan . Pirmaj laik par vain gajiem pasludin ja ASV vald bu, kura nekontrol ja finansu tirgu un ko et ja ar saviem finansu magn tiem. Ta u nopietn ka pieeja liecina, ka vain gos

nemaz nav iespējams konstatēt un nākas runāt par pasaules totālo globalizāciju. Jebkur gadījumā viņi nav konkrēti cilvēki, institūti u.tml.

Un tas patiesbā liecina, ka krīze savādā kārtībā ir saistīta ar neekonomiskajiem komponentiem. Krīzes sākums ir kultūras tirdzniecības segmentos, kuri nav tieši saistīti ar ekonomiku, taču tajā pašā laikā organiski atsaucās uz ekonomisko darbību. Tādējādi krīzes sākumu un motīvus nākas meklēt kultūras autoros – cilvēkos.

Krīzes sākums ar „defoltu” (no angļu *default* – saistību nepildīšana) jeb, kā skaidri un gaiši teica agrāk, bankrotu ASV nekustamo pašu tirgū. Pēc tam krīze ierīva sev biržas – vispirms ASV, bet vēlāk pārjās valstīs. Krīze aptvēra bankas, ražošanas uzņēmumus un pat atsevišķas valstis, kur mēģināja palīdzēt pasaules finansu organizācijas un atsevišķas valstis valdības, aizdodot naudu nevis atsevišķām firmām vai biznesiem, bet valstij kopumā. Taču palīdzība neapturēja ražošanas un patērēšanas lejupslīdi, bet tikai palīdzēja lejupslīdi. Lejupslīde skāra enerģētisko resursu cenas. Savukārt patērēšanas samazināšanās tālāk veicināja ražošanas samazināšanos un tāpēc palielināja bezdarbnieku skaitu.

Mūsdienu sabiedrības populārākā leksika slēp krīzi ieviesa jaunus vārdus – recesija, likviditāte, sekjuritizācija, hedžfonds, Vašingtonas konsenss, diversifikācija.

Politikā tūlīt iepatikās vārds „recesija”, aizkura varjārti paslūpties, neprotot apturēt ražošanas lejupslīdi. No pasaules politikā publiski par krīzi 2009.gada janvārī Davosā pasaules ekonomikas forumā drosmīgi izteicās Krievijas premjerministrs Vladimirs Putins. Višnesaudzīgā atklātībā pateica, ka krīze ir pastāvīga finansu sistēmas izģšanās, finansu sfēras regulēšanas un kontroles sliktas kvalitātes rezultāts, kas dārisku milzīgo apjomu netika pienācīgi uzskaitīts. Krīzei veicināja kolosāls balansa trūkums starp finansu operācijām un aktīvu fundamentālo vērtību, starp kredīta pieprasījuma pieaugumu un reālajām iespējām nodrošināt šo pieaugumu. Nopietni traucējumi atklājās pasaules ekonomiskā pieauguma sistēmā, kur viens centrs (ASV) praktiski bezjebkāda ierobežojuma drukānaudu un patērēlabumus, bet citi centrs (Ķīna) ražolātas preces un uzkrāj citā valstī (ASV) drukāto naudu. Krīze tāpat liecina par mērķa trūkumu un pārķērēm lēmumē. Paši nesamērīgā apetēte bija korporācijām, ticot preču pieprasījuma nemitīgajam kāpumam un tāpēc pārslēpjot savu akciju cenas. Diemžēl analoģiskas novirzes bija konstatāmas ne tikai biznesā, bet arī cilvēku masās. Cilvēki strauji un neapdomīgi paaugstināja savas dzīves standartu, proti, paaugstināja patērēšanas apjomu. Visaktīvāk tas notika Rietumu valstīs. Taču nākas drosmīgi atzīt, ka patērēšanas apjoma palielināšana neatbilst reālajām iespējām. Tas nav reāli nopelnīt labklājības pieaugums, bet labklājības pieaugums uz parāda; pie tam uz turpmāko paaudzību, jo šodien neapdomīgi iztērētos kredītus nāksies nomaksāt ar nākamajām paaudzēm.

Publikācijās par krīzi tiek nosaukti arī skaitļi. Piemēram, ASV hipotekāro kredītu apjoms 2008.gada 1.jūlijā oficiāli bija 14,9 triljoni dolāru. 1996.-2004.gadā amerikāņi tērēja ievērojami vairāk nekā varēja atauties. To apliecina attiecīgā statistika, un tas ir analizēts grāmatās (piem., *Wolf M. Fixing Global Finance. Baltimore, Md., The Johns Hopkins University Press, 2008, 229 p.*). Šajā grāmatā ir teikts, ka ASV ekonomiskais pieaugums bija saistīts ar kredītu resursu pieejamību.

Vladimirs Putins nevēlta akcentēt jānevērību pret riskiem. Piemēram, normālas sakarības starp risku un reālajām iespējām bija pārtrauktās finansu atzārķā kompensācija un stimulu sistēma. Cilvēki varēja nopelnīt simtiem miljonu dolāru gadā, veicot riskantas finansu operācijas, kas sniedza sāļgu labumu. Tādās iespējās faktiski

veicin ja iracionālus darījumus, kas deva tīrtību, bet neko nenozīmīgu ilglaicīgā perspektīvā (tagad ir zināms, ka krāpnieki rezultātā visvairāk zaudēja spekulanti, kuri tirgojās ar vērtspapīriem). Ilglaicīgā riska vispārīgā ignorētība – visi gribēja kaitēt par miljoniem, kā latviešiem pieņemts, „otru tēru uz brokastu laiku” (prof. Jura Bojāra ironija).

Cilvēki it kā bija kļuvuši akli un bezprātīgi: domāja tikai par šodien un sevi, bet nevis par rītdienu un ar citiem, savas tautas un valsts kopējā interesē. Jau XX gs. sākumā ekonomikas zinātnes korifeji rakstīja par morāles principu svarīgumu tirgus funkcionēšanai. Ideālists, tikumība, labestība biznesā ir ne mazāk svarīga lieta kā menedžments un ģenerālvadība. Bizness balstās uz ilglaicīgā attiecībām. Bizness ir atkarīgs no tradīcijām un pieredzes, respektīvi, kultūras mantojuma potenciāla mūsu pasaulē. Ja tautai nav liela pieredze biznesā, tad tas ir jāņem uzmanģī vērā; tautai ir jāmācās no tiem, kuriem ir liela pieredze, no kuras savukārt jāpārņem vērtīgākais. Bizness prasa pašdisciplīnu, taisnīgumu apziņu, godīgumu, savaldību, bruņiniecišķumu, mērķību, kolektīvisma izjūtu, otra cilvēka cieņšānu.

Interesanti, ka krāpnieku formālais periods attiecībā uz ekonomikas zinātnes teorijām, kas bija pievērsta cilvēka psiholoģiskajiem aspektiem ekonomiskās un finanšu darbības kontekstā. Viena no ekonomikas zinātnes hipotēzēm ir tā, ka eksistē „*homo economicus*” – cilvēks ar ekonomiskajām noslieksmēm un kura uzvedību nosaka egoistiskās intereses, un kurš tajā pašā laikā ir spējīgs pieņemt racionālus lēmumus. Lieta ir tā, ka jaunkie eksperimenti liecina, ka cilvēki apliecina minimālas hipotēzes maldīgumu, proti, ekonomiskā lēmumu pieņemšanu ne reti var ietekmēt nevis racionāla, bet gan iracionāla pieeja. Ekonomiskā lēmumu pieņemšanas psiholoģija radās XX gs. 70. gadu beigās Izraēlā. Bet jau 2002. gadā Denijs Kanemans (*Daniel Kahneman*) saņēma Nobela prēmiju par darbiem, kuros runā par cilvēka iracionālo attieksmi pret risku un savu darbību vispār. Tādējādi šodien ekonomikas zinātne runā par divām ekonomiskām – tradicionālo ekonomiku un iracionālo ekonomiku. Tradicionālā ekonomika balstās uz priekšstatu, ka tirgus dalībnieki rīkojas saprātīgi sev izdevīgā mērķa sasniegšanai. Iracionālā ekonomika balstās uz priekšstatu par iracionālo sarakstīto (skat.: franklin-grant.ru).

Saprotams, pasaules finanšu un ekonomiskajai krīzei piemīt noteiktas specifiskas finanšu un ekonomiskās iezīmes. Tā ir pilnīgi skaidrs, ka šodienas krīzei piemīt arī neekonomiskie komponenti. Tādēļ iezīmes, kurām it kā nav tiešas saistības ar finansēm un ekonomiku. Turklāt interesanti ir tas, ka šobrīd aktuāla ir atziņa par neekonomisko komponentu izšķiršanos nozīmīgu krāpnieku izraisīšanai un attiecībā, krāpnieku izpratnē un ar krāpnieku seku prognozēšanai. Līdz krīzei pasaulē noveda izpausmes, kuras tradicionāli sarunā par finansēm un ekonomiku neņem vērā vispār nesaskata – it kā tās nemaz neeksistētu.

Vispirms gribtos zināt, vai finanšu un ekonomiskā krīze ir patstāvīga parādība jeb tīrpstānaloģisku parādību kompleks, respektīvi, ietilpst globālā daudzpusīgā izvērstā krīzē, kas pārsniedz finanšu un ekonomiskās darbības robežas. Pēc tam nebūtu slikti noskaidrot, vai krīzes pamatā ir tikai finanšu un ekonomisko faktoru determinācija jeb determinācija ir vislielākoties determinantiem – politiskajiem, sociāli-politiskajiem, demogrāfiskajiem, garīgās kultūras u.c. Jautājums varētu būt arī par to, kādas būs krīzes sekas: vai tās atsauksies tikai uz saimnieciskās dzīves segmentu jeb arī uz citiem kultūras segmentiem.

Par laimi šodienas sabiedrībai jau ir zināma pieredze ekonomiskā problēmu interpretācijā plašākā kontekstā, – varētu pat teikt kultūras determinisma aspektā, kad kultūra determinē ekonomisko darbību, patērējot visas citas cilvēciskās darbības, uzvedības

un komunikācijas jomas /1/. Jau XX gs. sākumā parādījās darbi, kuros ekonomiskās norises tika aplūkotas, respektīvi, joprojām dzīvošās neekonomiskās komponentas.

Protams, spilgtākie piemēri no tamlīdzīgā intelektuālā mantojuma repertuāra ir Maksa Vēbera oriģinālie novērojumi, kas joprojām ir sava veida klasika. Starp citu, M.V. vērtē arī šodienas krīzes analīzi, ieteicot uzkrāto plašāko domas tvērumu. Tika minēta viena slavenā grāmata „Protestantisma tika un kapitālisma gars” (1905).

Minētajā grāmatā tiek lietots jēdziens „protestantisma darba tika” un tiek pamatota doktrīna par darba labdarību, nepieciešamību strādāt saskaņā ar sirdsapziņu godīgi un atklāti. Makss Vēbers protestantu saimnieciskos panākumus izskaidro tieši ar to, ka tiek ieviesta attiecīgā darba tika ne tikai protestantu darba aužumā, bet arī protestantu biznesa elitē. Protestantu sabiedrība par materiālo labklājības garantu tiek atzīta vienīgi godīgās un centīgās darbības. Protestantisms dominēto valstu sabiedrībā, kas jaunajos laikos ir sasniegušas augstu attīstības līmeni – Vācijā, ASV, Holandē, Anglijā.

M.V. vērtē ievērojamo Vācijā vislabklājīgāko dzīvo protestanti, jo viņi iegūst labus ekonomiskos panākumus. Visveiksmīgākie uzņēmumi un augsti kvalificētie speciālisti parasti ir protestanti. Ja katoļi galvenokārt izvēlās humanitāro izglītību, tad protestanti priekšroku dod biznesam piemērotai izglītībai un arodizglītībai. Katoļi mēlāmatniecību, protestanti – rūpniecību.

Parasti minoritātes, kuras nevar sevi realizēt politikā un iegūt varu, pievēršas naudas „taisšanai”. Piemēram, M.V. vērtē, ka tieši vienmēr un visur aizvadītajos 2000 gados rīkkojis ebreji, kā arī poļi Krievijā un Austrumārijā, hugenoti Francijā, kvakeri Anglijā. Katoļi, būdami mazākum, nekad un nekur nav tiekušies ne pie naudas, ne pie varas pat tad, ja viņi attiecīgajās valstīs politiski vajadzīgi un visdiērobieži.

M.V. vērtē savā grāmatā centās pierādīt, un tas viņam lieliski izdevās, ka protestantu panākumi ir atkarīgi no viņu darba tikas, darba mērķa un darba racionālās organizācijas. Turklāt protestantu sabiedrībā mēģināt kļūda raksturogā pašba: komerciālais darbs mērķis nav tikai personiskās bagātības vairošana, bet labklājības nostiprināšana valstī, tautā. Protestanti nemēdz lepotos ar savu bagātību, nemēdz greznīdīvot, necenšas savu bagātību izmantot politiskās varas sagrābšanai. Viņi uzskata, ka bagātība liecina tikai par labi izpildītu pienākumu pret Dievu. M.V. vērtē, ka protestantu darba tika ir ilgā audzināšanas rezultāts, bet nevis cilvēka dabai piemēroša iedzimtā pašba. Piemēram, audzināšana var būt sekmīga tikai tajā gadījumā, ja godīgās darbības sniedz morālo un materiālo gandarījumu.

Kā jau tika minēts, M.V. vērtē konceptuālo pieeju nav zaudējusi aktualitāti arī šodien. XX gs. sociologi, filosofi ne reti vērtē zinātnieka tēzi un argumentus centās konfrontēt un koriģēt ar visjaunāko materiālu. Tātad, piemēram, mūsdienu socioloģijā ir pierādīts, ka noteiktu darba tiku izstrādāja ne tikai protestanti, bet arī konfiscisma sabiedrības. M.V. vērtē, ka konfiscisma darba tika nav piemērota kapitālismam. Tātad mūsdienu konfiscisma darba tika visvairāk saskan ar tām normām, kuras M.V. vērtē attiecināja uz protestantisma darba tiku. Tāpēc var teikt, ka tieši protestantisma darba tika attīstītajā sabiedrībā, kurā pret uzņēmējdarbību izturās kā pret morāli attaisnotu, sociāli vajadzīgu un dzīvībai nepieciešamu izpausmi. Tas ir sastopams arī mūsdienu konfiscisma sabiedrībā. Turpretī, ja sabiedrība aizdomīgi izturās pret materiālo bagātības vairošanu intensīva darba rezultātā un biznesu uzskata par nevisai godīgu veidu naudas peļņai, tad sabiedrības biznesmērķi daudz nekautrējās līdzekļu izvēlē un nebaidīsies no negodīgā.

XX gadsimtā M.V. Bērs nebija viens, kas rakstīja par ekonomiskās attīstības likumsakarību kulturoloģiskajiem aspektiem. Ar ekonomikas zinātnes korifeju Fridrihu Augustu fon Hajeku (*Friedrich August von Hayek*) mēs jau nekad neaizmirst un atcerēties, ka ekonomika un sabiedrība nav savdabīgas „mašīnas” un tām nevar piemērot precīzus zinātniskos metodes. F.A. Hajeks rakstīja par cilvēka dabas daudzpusību un iekšējo pretrunīgumu, ko nākas respektēt pašiem tad, kad cilvēks vaigū vaigū tiek ar komplicētām sistēmām un kādā nākas prognozēt nākotni. Cilvēka rīcība un sociālās attiecības nepakļaujas precīziem aprēķiniem.

1974. gadā F.A. Hajeks saņēma Nobela prēmiju ne tikai par fundamentālajiem pētījumiem naudas teorijā, bet arī par ekonomisko, sociālo un institucionālo parādību savstarpējās mijietekmes dziļo analīzi. Viņš bija jebkuras formas kolektīvisma kritiķis. Viņaprāt kolektīvisms var pastāvēt tikai tad, ja ierobežots valsts un valsts atbalsta kolektīvismu. Tādējādi valsts degradē brīvību, individuālās tiesības un agrīvajā lūnoved pie apspiestības un panākuma. Demokrātija, individuālā iekšējā brīvība, brīvā tirgus cenu mehānisms kā pamatgarants biznesa, – tā ir viņa formulētā galvenā vērtība cilvēku saimnieciskajā darbībā.

F.A. Hajeks, M.V. Bērs ir domātāji, kuru biogrāfijā tiek norādīta ne tikai zinātniskā specializācija (pretī, ekonomists, sociologs), bet arī tas, ka viņi ir filosofi. Tas nozīmē, ka viņi pret savu profesionālo interešu objektu izturās kontemplatīvi plašāk un daudzpusīgāk nekā tas būtu elementāri nepieciešams no attiecīgās specializācijas viedokļa. Labi ir zināms, ka F.A. Hajeks interesējās ne tikai par ekonomiku, bet arī par psiholoģiju. Pie tam Vīnes universitātē viņš studēja juridiskajā fakultātē un ieguva tiesību zinātnes doktora grādu. Tāpēc viņa ekonomiskās teorijas vienmēr tiek papildinātas ar antropoloģiskajiem, psiholoģiskajiem, informācijas teorijas, tiesību zinātnes aspektiem.

Tiek uzskatīts, ka F.A. Hajeks veidoja morāli filosofiskas koncepcijas, emociju cilvēka zināšanu ierobežotību. Viņam tā ziņā par cilvēka zināšanu ierobežotību atceras ar šodienas krāpšanos, jo arī to ir organiski saistīts viens no krāpšanos neekonomiskajiem komponentiem.

Ar šodien, kad t.s. finanšu inovatīvie produkti balstās uz sarežģītiem matemātiskajiem modeļiem, aprēķināt riska visus variantus neizdodas galvenokārt tāpēc, ka simtprocentīgi nav prognozējama cilvēka rīcība un sociālās norises. Tagad tiek atklāti atzīti, ka riski „izslīd” no menedžeru izpratnes un bankas padarja par intencijai nepakļaujamiem.

Mūsdienās finanšu sfērā radikāli izmainās attiecīgā cilvēku dzīves ritms. Ja agrāk bija ierasties jāatnāk uz darbu starp desmitiem un vienpadsmitiem no rīta un pēc pusdienām pat kam kompānijā doties uz mājām ap 15.00, tad tagad viņi bankā var atrasties visu diennakti, jo nepārtraukti no planētas dažādi pilsētā pieņem jauna informācija un tādēļ nākas analizēt un izvērtēt. Informācijas apgāšana fiziski nogurdina cilvēkus, nepārtraukti rada saspringtu psiholoģisko atmosfēru. Iespējams, mūsdienās finansisti ir kļuvuši par vislielākajiem „informācijas vergiem”.

Jaunās informācijas rašana, finanšu sfērā automātiski stimulēja jaunas terminoloģijas un jaunu finanšu operāciju rašanos, kad cilvēki var neorientēties šodienas finanšu pasaulē. Pat atsevišķas valstis var atzīties (publiski to izdarīja nesen zinātnieki/2/), ka tām nav speciālistu, kuri perfekti orientētos šodienas finanšu operācijās. Pašitāšas attiecas uz tirdzniecību ar derivātiem, kad riski un informācija pārvēršas par abstraktu fenomenu – atrautu no reālās ekonomikas.

Tā, piemēram, hipotekājam kredīšanā kdreiz banka pati visu darīja un pati par visu atbildēja: pati apskatīja pašumu, pati to novērtēja, pati deva kredītu, pati uzņēma visus riskus, pati garantēja kredītu. Šodienas finansu operācijas hipotekājam kredīšanā ir daudz komplikātas. Kredīti joprojām banka nodod kredīta risku citiem, kura novērtē risku, kaut gan par kredīta ņemēju un pašumu tai nav tik plaša informācija kā kredīta devējam bankai. Banka, kura dod kredītu, joprojām drošā no kredīta neatmaksāšanas riska. Tāpat tagad banka ir atkarīga no struktūras, kura uzņem risku. Viss ir atkarīgs no šīs struktūras profesionalitātes un drošības. Piemēram, savlaik amerikāņu bankas ierasties interesēja, cik lielā mērā „Lehman Brothers” ir drošā struktūrā kredīta risku izvietojumam. Banka, izvēloties minētā struktūru, var paauties tikai uz reitingiem, – tas, bezšaubīgi, ir viens no iracionālajiem kapitāla paradoksiem: tāpat var paauties tikai uz dotās struktūras meistarbū PR organizācijām par sevi, manipulējot sev radot augstu reputāciju.

Šodienas krīzes izvērtējumā atceras arī baronu Džonu Meinardu Keinsu (*John Maynard Keynes*), kurš tāpat kā M.V. Fēls un F.A. Hajeks ir pazīstams ar savu plašo skatījumu uz ekonomikas problēmām.

Dž.M.Keinsu pašlaik galvenokārt atceras, prognozējot finansu un ekonomikas turpmākās perspektīvas pēc krīzes – valsts kapitāla nepieciešamību. Viņš kritiski izturējās pret tirgus ekonomiku, kurai nepietiek dzīvotība un spēja novērst bezdarbu. Viņaprāt tam ir vairāki iemesli. Viens no tiem ir cilvēku noslieksme uzkrāt daļu no saviem ienākumiem. Tas noved pie tā, ka kopējais pieprasījums ir mazāks par kopējo piedāvājumu. Dž.M.Keinss nesaskatīja nekādu iespēju likvidēt cilvēku noslieksmi uzkrāt ienākumus. Tāpēc ir jāiejauc valstij, kurai ir jāregulē ekonomika – jāiedarbojas uz kopējo pieprasījumu. Tā, piemēram, valsts ar saviem budžeta līdzekļiem (iespēju palielināt naudas masu un naudas aizdevumiem samazināt procentu likmi) var manāmi ietekmēt ekonomiku.

Slavenais amerikāņu ekonomists Džons Gelbreits (*John Kenneth Galbraith*) jau pašā sākumā kritizēja iracionālo kapitāla formāšanas un ASV prezidenta R.Reigana reformas. Jaunās ekonomiskās krietnās veidošanās bija saistīta ar acīmredzami anarhiskām izpausmēm. Viņš brīdināja par patērētājas sabiedrības vienpusību, kad pārāk lieli resursi tiek novirzīti patērētājas preču ražošanai, bet nepietiekami mērķi sabiedriskajam vajadzībām un infrastruktūrai. Džons Gelbreits nepiekrīta viedoklim, ka jaunāko laiku kapitālismā valda konkurence. Viņš nepiekrīta apgalvojumam, ka valsts principā neapstāda bezdarbu. Savs galvenais zinātnieks pierādīja, ka kapitālisms spēj vairot tikai atsevišķu cilvēku bagātību un postdzen sabiedrību kopumā. Viņš atbalstīja valsts lomu ekonomiskajā plānošanā. Svarīgā nozīmē ir Dž.Gelbreita koncepcijai par korporāciju funkcijām ekonomikā. Viņaprāt korporācijas saimnieciskā dzīvība sadalās divos segmentos. No vienas puses pastāv mazās firmas, starp kurām valda reālā konkurence un tirgus likums. Tāpat no otras puses pastāv korporācijas, kuras funkcionē saskaņā ar stingru plānošanu un sadarbību ar valsti, veicot tās pasākumus. Šajā segmentā nepastāv ne konkurence, ne tirgus likums, bet dominē savstarpējā vienošanās, lobbings. Lielās korporācijas tādējādi dzīvo sociālistiski, bet mazās – kapitalistiski (skat.: johnkennethgalbraith.com).

Pašlaik daudzi atceras arī slaveno ekonomistu Josefa Šumpetera (*Joseph Alois Schumpeter*) 1942.gadā teikto, ka kapitālisms nevar izdzīvot. Šodien viņa viedokli par kapitāla likteni atceras tie, kuri interesējas par kapitāla perspektīvām globālās krīzes kontekstā.

Kapitālisma lielākā priekšrocība ir spēja paaugstināt dzīvības līmeni un vairot sabiedrības vispārīgo bagātību. Taču kapitālisma lielākā nelāime ir nevienlīdzība bagātību sadalīšanā, bezdarbības izraisīšana, attīstības nestabilitāte, kas viss tagad ir ieguvis planetāras dimensijas. Tagad nākas atklāt konstatēt, ka mūsdienu finansu sfērā (visjaunākajā periodā kapitālisma galvenajam dzinējspēkam) nepietiek caurskatāmība, nav stabila sakaru starp lūmumu pieņemšanu un atbildību par to izpildi. Finansu sfērā ir ieviesušas pārpalv gas spekulācijas, kuru autori tiek dēvēti materiāli stimulēti un kompensēti. Spekulācija pat šķiet ka atsevišķas valstis (piem., Vācija). Finansu tirgus pēdējās kārtības neproporcionāli lielu apjomu, salīdzinot ar nacionālo kopproduktu. Pasaules finansu tirgus kļuva izteikti centralizēts. To veicināja vairāki apstākļi. Piemēram, tas, ka pasaulē ir tikai trīs lielas iestādes, kas gatavo finansu reitingu.

Jau F.A. Hajeks iebilda pret centralizētu sistēmu veidošanu. Ja cilvēki nav nodrošināti pret savām kļūdām, tad vispareizākais ir saskaldīt lūmumu pieņemšanas procesu. Ja lūmumi tiek pieņemti vairākos vietās, tad konkurence galu galā izšķir, kuram bija vai nebija taisnība. Tie, kuriem nebija taisnība un kuri kļūdīšies, tādējādi nevar novest visu sistēmu līdz krīzei. Savukārt M.V. Bērs par kapitālisma vienu no galvenajiem priekšnoteikumiem uzskatīja saprātīgu, racionālu. Nākas atzīt un plašāki par to būs runa turpmāk, ka racionālisma trūkums ir viens no šodienas krīzes neekonomiskajiem komponentiem.

Pirmais krīzes neekonomiskais komponents, kuram jāpievērš uzmanība, ir **demogrāfiskais komponents**. Atzīmējot (demogrāfiskā imperatīvā princips), ka demogrāfiskā problēma ir visvairāk cilvēces dzīvībai un planētas iedzīvotāju funkcionēšanai vienotā sistēmā, tagad šķiet arvien stabilāku vietu mūsdienu mentalitātē, nosakot domāšanas veidu, dzīvības uztveri un emocionālo ievirzi. Tātad, piemēram, demogrāfiskā problēmas emocionālā ievirze spilgti atspoguļojas XX gs. Rietumu zinātnes patriarha Kloda Levī-Stroša intervijā sakarā ar viņa 100 dzimšanas dienu 2008. gada beigās [3].

Intervijā franču zinātnieks atceras, ka viņa jaunībā, kad viņš sāka nodarboties ar zinātni XX gs. 30. gados, uz Zemes dzīvoja 2 miljardi iedzīvotāju, bet tagad pēc 50-60 gadiem iedzīvotāju skaits pieaudzis līdz 6 miljardiem un turpina pieaugt. Tieši tas, ka atzīstas slavenais zinātnieks, viņu satraucot visvairāk nekā jebkurš cits notikums. Viņaprāt visas nelaimes vai vismaz viena daļa no visām nelaimēm, no kurām mēs ciešam dažādu dzīvības jomās, notiek iedzīvotāju masas strauji pieauguma rezultātā vai kā šādu strauji pieauguma sekas. Cilvēce iegūst arvien lielāku un lielāku antihumāno tendenci un kļūst naidīga pret sevi, kļūst pati par savu ienaidnieku. Dažādo civilizāciju un kultūru ideoloģijas un reliģijas, kuras mūsdienās asi pretstata vienu otram, ir tikai rīcības fenomenoloģiskā izpausme kaut kam daudz dziļākam. Tik grandiozā apjoma uzblāvēšana cilvēcei arvien vairāk un vairāk atklāt atsedz nopietnas problēmas dzīvībai visiem kopā. Etniskie un civilizāciju konflikti ir tikai šīs elementāras, aiz kuriem slēpjas principiāli svarīgākās demogrāfiskās eksistenciālās intereses.

Zinātnes emocionālā nostāja pret šodienas pasauli var būt ne tikai izciliem zinātniekiem. Katram domājošam cilvēkam jāpievērš uzmanība, ka iedzīvotāju skaita grandiozais pieaugums nevar neatsaukties uz ekonomiku – pārtikas produktu un sadzīves preču masu ražošanu, kas savukārt veicina pēdējās pieaugumu, paver spožas perspektīvas attīstībai, sekmīgai transnacionālo korporāciju un planetārā mēroga finansu monstros rašanās. Demogrāfiskā problēma ir pamatā rīcības ražošanas pārvietošanai no Rietumiem uz

jaunu grandiozu demogrāfisko globalizāciju, un šoreiz planētu savā varā nepāņem „baltā” rase, bet gan citas rases.

Šodien analītiskajā literatūrā jau samērā regulāri nākas sastapties ar atziņu, ka dzimstības, mirstības, migrācijas, nodarbinātības dinamika ir galvenie globālā pārrīkošanas faktori. Sprotams, šā atziņa daudziem var likties pārāk abstrakta un subjektīva, kas drīzāk var noderēt kā morāls maksims, bet nevis kā rekomendācija konkrētai politikājam.

1992.gadā amerikāņu populārais politologs Frensis Fukujama izdeva grāmatu „Vēstures beigas” („*The End of History and the Last Man*”). Tā saturis ir pievērstas tajā uzmanību grandiozajam pārrīkošanas cilvēces vēsturē. Tā vēsture, kas bija līdz mūsdienām, ir beigusies. Tagad sākas jauna vēsture ar jauniem „spēles noteikumiem”.

1999.gadā F.Fukujama izdeva grāmatu „Lielais sairums” („*The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order*”). Tajā viņš apskatās dzīvības „vēstures beigu” grandiozo pārrīkošanas periodu, kad sairuma pazīmes ir konstatējamās cilvēku dzīves visos līmeņos – īmenes, valsts, individu, garīgās kultūras. Tas ir tāpēc, ka pēdējās laikmetiem ir vispār raksturīgs strukturālais sairums, jo cilvēkiem nav laika izstrādāt stabilus morālos, tikumiskos, reliģiskos, zinātniskos priekšstatus par sabiedrības dzīves organizāciju.

Zinātnieki šodien rīgti skaidro, ka uz dzīvības pārrīkošanas procesu praktiski nav iespējams iedarboties. Demogrāfiskie procesi nepakaujas voluntāri iedarbībai. Pat nīšu un indusu iejaukšanās dzimstības regulēšanā nedod manāmu rezultātu. Idejas nav, jo pārrīkošanas notiek straujāk nekā „nobriest” idejas – politiskās, ekonomiskās, filosofiskās. Ideju trūkumam ir gan intelektuālais, gan tehnoloģiskais izskaidrojums: paaudžu maiņa risinās daudz ātrāk nekā vienā paaudzē uz otru paaudzi ir iespējams novadīt informāciju, kuru cilvēce ir uzkrājusi. Tāpēc rodas virspusība, nedomāšana par rīcību un perspektīvas izjaukums; primāri ir taktika, bet nevis stratēģija.

Atsevišķs krīzes neekonomiskais komponents ir **antropoloģiskais komponents** – cilvēka psiholoģiskās dabas loma. Zīmīgi, ka tie intelektuāļi, kuri izprot un atzīst demogrāfiskā imperatīva principu, konstruktīvi izsakās arī par to, ka nevis enerģētiskie, ekoloģiskie, izejvielu resursi limitē cilvēces attīstību, bet gan visu nosaka pati cilvēka iekšējā daba, tiekt, saprātīgā garīguma potenciāls un virzošā klātbūtne.

Pēc Karens Svasjāna jaunās gudrības grāmatas pievēršties cilvēka lomai krīzē vai kādā citā šodienas pasaules „procesā” ir nevisai omulīgi. Grāmata ir vēltā cilvēka patoloģiskajai nespējai tikt galā pašam ar sevi. Cilvēks tik tieši vienmēr vismaz kā ir zinājis pats par sevi un atradies identitāšu labirintā /5/. Ja tas ir cilvēka liktenis un ja tas ir cilvēka tipiskā diagnoze, tad ceļš nav vispirms ved atpakaļ pie anamnēzes (slimnieka stāstījuma par slimības sākumu, norisi, kā arī apstākļiem, kas sekmējuši saslimšanu) un tikai pēc tam pie nākotnes perspektīvas: pašidentifikācijas vai – sabrukuma. Un anamnēzes sižeta sākums ir zināms, – tas ir slavenā sengrieķu pareizība Delfu orakula pamācībā „iepazīsti pats sevi”, kas aktualitāti nav zaudējusi līdz mūsdienām un acīmredzot nekad nezaudēs.

Kraksta Karens Svasjāns, starp Sokratu un kardinālu nav nekādas atšķirības, jo abi nezina, kas ir cilvēks. Grāmata citā kādā pasēnā (izdota XX gs. sākumā) filosofijas vērdnīcā vācu valodā: „Jūdziena „Es” vēsture demonstrē, ka „Es” tiek skaidrota gan kā dvēsele, substance, gan kā darbība, sintēze, vienotība, gan kā jēga un griba, gan kā

komplekss, asoci ciju produkts, gan k ermenis, gan k kaut kas pirmatn js, re ls, b tisks, gan k atvasin jums, produkts, par d ba vai il zija”.

Nedr kst aizmirst, ka jau no vissen kajiem laikiem cilv ks tiek d v ts par nelaim gu un niec gu dz vnieku, k ar dz vnieku, kas izgatavo sev darbar kus. Ņ.-Ņ.Russo tekstos cilv ks ir mor li samait ts un netikumisks dz vnieks, kurš prot run t. I.Kants dom ja, ka cilv ks ir t ds dz vnieks, kurš ir sp j gs pašpilnveidoties. E.Kas rers rakst ja par cilv ku k simbolisku dz vnieku. Karens Svasjans ironiski atg dina k da kato u „sv t t va” defin ciju: „Cilv ks ir infant ls m rka is ar iekš j s sekr cijas funkciju trauc jumiem, kas vi am, starp citu, netrauc b t anatomijas zin tniekam un zin t to, ka vi š ir anatomijas zin tnieks”.

Karens Svasjans analiz ar k du citu izpausmi. Proti, cilv ks vienm r ir c n jies ar sav m div m sast vda m – ermeni (miesu) un dv seli, garu aplami un naivi pasludinot tikai par Dieva prerogat vu. C as laik priekšroku var g t gan ermenis, gan dv sele. Viss ir atkar gs no ideolo isk konteksta: interes m, kur m attiec gaj „proces ” ir j dod priekšroka. K zin ms, intereses visbiež k ir norobežojuš s div s da s – materi l s un gar g s. Saprotais, visjaun kaj laik šodienas dz v domin materi l s, erme a, miesas intereses. Tagad rekl ma aicina tikai „palutin t sevi”. B belisk s ciešanas k cilv ka esam bas pamatj ga tagad nav aktu las.

Makss V bers, analiz jot kapit lisma en zi, ironiz par Rietumu cilv ka pašp rliecin t bu un ambiciozo iedomu, ka uz plan tas tikai vi š ir rad jis eometriju ar racion liem pier d jumiem, tikai vi š lieto racion lu eksperimentu k izzi as instrumentu, tikai Rietumu cilv ks ir bijis sp j gs izdom t v l daudzas citas labas lietas – racion lu miju, pragm tisku historiogr fiju, racion lus j dzienus m c b par valsti, ties bu teoriju, kanonisk s ties bas, racion li harmonisku m ziku, r eles, klavieres, vijoli, racion lu gotisko arku, perspekt vas racionalit ti glezniec b , racion lu un sist misku ier d u kastu, valsti k politisko instit tu ar racion li izstr d tu konstit ciju utt.

Kapit lisma rašan s, protams, bija atkar ga no cilv ku dom šanas veida un attiec g s r c bas. Kapit lisma izveidi un att st bu garant ja jauna tipa mentalit tes rašan s. Ta u aplami ir pie emt (raksta M.V bers), ka alkas p c kapit listisk s pe as ir tikai Rietumu cilv ku v j ba. Alkas p c naudas ien kumiem ir vienm r un visur bijušas (M.V bers šaj sakar izmanto fr zi ang u valod – *all sorts and conditions of men*) visos laikmetos un zem s. Tam nav nek kop ja ar kapit lismu, k daudzi naivi dom .

Maksa V bera teor tiskajos risin jumos oti liela loma ir racion lismam k kapit lisma oblig tam atrib tam. T jaun tipa mentalit te, kas garant ja kapit lisma izveidi un att st bu, iek v s cilv ku apzi as racion listiskaj paradigm , jo kapit lisma vit l kais avots ir racion lisms – racion la pieeja saimnieciskaj darb b , pe as ieg šan , naudas un pre u aprites organiz šan u.tml. Vi apr t kapit lisms atš iras no vis m iepriekš j m saimniekošanas form m galvenok rt ar savu racion lo pieeju. Ar cilv kiem piem toš s alkas p c naudas ien kumiem kapit lisms tiecas racion li reglament t. Ta u visp r alkas p c „naudas” zin tnieks d v par iracion l m tieksm m. Kapit lism valda nevis iracion la, bet gan racion la tieksme p c kapit listisk s pe as. Kapit lisms ir t ds saimniekošanas veids, kas orient ts uz pe u mai as rezult t – neagres vas, ne ar sp ku veiktas mai as rezult t .

Makss V bers nenoliedz, ka iracion li spekulanti un avant risti ir sastopami kapit lism t pat k vi i bija sastopami agr k. Kapit lisms var praktiski izpausties

tipoloiski daždi. Varbūt kapitālisms, kas orientēts uz karu. Varbūt avantīristiskais kapitālisms. Taču kapitālisma tipoloiskais ideāls ir brīvā darba racionālistiskas organizācijas kapitālisms. Kapitālisms izpaužas ne tikai praktiskajā domāšanā un saprātī, bet arī morāli tikumiskajā ziņā.

Paralktību M.V. bers raksta daudz. Višskaidro, kā aralktība ir bijusi sastopama vienmēr un visur. Piemēram, vīstūrī slavena senās Romas aristokrātūalktība, niešu tirgotājualktība, eiropiešu fermerualktība. Tačualktība pašlaikdaļai ir bijusi raksturīga saimnieciski atpalikušās zemēs, un kapitālisma gars radīsies aralktību.

Izskaidrojot kapitālisma garabtību unēnīzi, Makss V. bers plaši citē un vispārinābieži atsaucas uz amerikāņu slaveno domātāju Bendžaminu Franklīnu, kurš mēģina ieviešrotmārenību, bt precīziem un godīgiem biznesā, jo tikai gudra un godīga cilvēkā reputācija garantēpankumus kredīta saņemšanā, naudas apgrozību utt.

Makss V. bers akcentē, ka kapitālisma garāizejas punkts ir domāšanas veids. Pirmskapitālistiskajā saimniecībāar valdījanoteikts gars – domāšanas veids. Tajāgalvenais bija cilvēkuvēlīšanās saglabāttradicionālo dzīvībasrtību, tradicionālopeļu, tradicionālo darba dienas ilgumu, tradicionālopieeju darījumu kārtošanā, tradicionāloattieksmi pretstrādniekiem, tradicionālos „mārketinga” metodes, tradicionālos klientus.

Pirmskapitālistiskajā saimniecībādominētas, ko Makss V. bers sauc par tradicionālistību, – cilvēks grib dzīvot, bet nevis pelnīt vairāk un vairāk. Cilvēku interesēspējadzīvot, kēvišdzīvotājāgrāk un kēvēlāgrāk dzīvot, viaseni. Tātad tradicionālisma domāšana un dzīvības uztvere.

Makss V. bers uzskata, ka kapitālisms ieska stihiski, kad kādscenoniss kā dzīvot saskaņā ar racionālo principu „lētī, bet arīlielu apgrozījumu”. Šīscenonis guva spožus panākumus, un viņa racionālisms aizrīva pārijos. Viņapieeja faktiski ieviešātār pārijos savdabīgāsacensības – konkurenci. Pārijiemreāli nekas cits neatlīka, jāvēīgribjāizdzīvotcensūāiedibīntajā saimniecībāformas. Tāskāskapitālisma gars.

Maksa V. bera kapitālisma ēnēsizskaidrojums balstās uz cilvēkāgarīgodinamiku – antropoloģisko faktoru. Naudas resursi nebija galvenais; galvenais bija gars. Kapitālisma garsprotādātnaudu biznesam, bet nevis nauda rada kapitālisma garu – biznesa patosu.

Kā raksta M.V. bers, jaunajam kapitālisma garam, protams, pretojās; jauno pieeju nomelnoja, tika organizētanegodīga konkurence utml. Izturējā un uzvarējātīkārģīspēcģīcilvēki. Uzvarējā rakstura stingrība un morālskaidrība, godīgums un racionalitāte. Tradicionālisms formējā un akceptējāviena tipa cilvēkus, kapitālisms – citā tipa cilvēkus. Tātāgribas piebilst: acīmredzot tagad ir pienācis laiks, kad formējās jauns cilvēkātips un jauna tipa kapitālisms vispār.

F.A. Hajeks par kapitālisma vienu no svarīgākajām iezīmēm uzskatīja „morālo praksi”/6/. Laidzīvotāliēdzīvotjūskaīta sabiedrībā, bijā nepieciešama morālpilnveidošanās un to pārdbū nostiprināšanās, kuras ir nepieciešamas dzīvīkolektīvā. F.A. Hajeka ieskatāpiešmāpārdbūmāpieder cilvēku godīgums un privātpašuma cieņa, līgumu morāla autoritāte un uzticēbalīgumiem, godīgā tirdzniecība un konkurence. Višplaši analizē „morālsprakses” rāšanās un iespējām bas avotus. F.A. Hajeka secinājums cilvēku par cilvēku ar augstu morālo apziņu izveidojā kultūra – audzināšana, izglītība, „valsts paplašinātārtība”, ar to domājot valsts lomu cilvēku morāli garīgā pilnveidošanā. Kā raksta slavenais ekonomists, cilvēks nepiedzimst gudrs, racionāls un labsirdīgs. Lai par to kļūtu, cilvēkam ir jāmācās. Mūs morāle nav mūs intelekta produkts. Cilvēku mijiedarbība, kuru regulē mūs morāles normas, rada iespēju cilvēku

pr tā un dažādu talantu attīstībai. Cilvēks kļuva par domjošā bēni, pateicoties kultūras tradīcijām. Starp prātu un instinktiem atrodas kultūras tradīcijas.

Cilvēces pagātnē liecina, ka cilvēku dzīvē nav nemitīga un nepārtraukta augšupejoša kustība. Cilvēces pagātnē liecina, ka uzplaukumu un labklājību var nomainīt pagrimums un visaptveroša degradācija. To noteikti nākas ēmt vērā, gaidot nākotni kapitālisma un tirgus ekonomikas tikai un vienīgi labumus – dzīves līmeņa un materiālās labklājības pieaugumu. Mūsdienā cilvēku izplatītākā slimība – patērētāja mīnija – acīmredzot sekmējama, lai aklums, respektīvi, paaušanos uz nepārtrauktu augšupeju.

Tagad no politiskiem visu laiku nākas dzirdēt: ja cilvēki atkal neskatās patērētājdziņā, apjomā, tad krīzi nav iespējams pārvarēt. Tādā ir iracionāls kapitālisma operatīvais formulētais ideoloģija. Protams, tāda ideoloģija ir iespējama tikai tāpēc, ka patiešām cilvēki un pašī „baltā” rase ir pati sevi iedzinusi strupce – visā dzīvē ir kļūvusi atkarīga no iracionālās patērētāja apjoma.

Vēlā, lai stimulētu patērētāju, realizējam patēriņa programmu: ja cilvēks nodod savu veco automašīnu, tad valsts viņam dod 2,5 tūkstošus eiro jauna automašīna iegādei. Valsts izdala summu, lai apmaksātu 600 000 automašīnu nodošanu, lai ņemtu. Programmai ir milzīga panākumi un ar 600 000 automašīnām lieta nebeigsies. Tā ir faktiski neviens nevar pateikt, ar ko programma noslēgsies un kādas būs programmas sekas pēc pāris gadiem.

Vēlā, tagad pat liecina, ka pagrimumu un vispārīgo degradāciju parasti izraisa cilvēku noslieksme uz pārpilnību un mēģināt izjaukt trūkums. Tagad mums ir biznesa, kas balstās uz firmu akciju pirkšanu, lai pēc kā firmu likvidētu un notīrītu prāvību. Tas ir fantastisks bizness, kas ir iespējams tikai morāli pagrīdā sabiedrībā. Bet tas nebūt nav viss. Tagad mums ir arī jauns termins „konservatīvā investīcija”. Ar to apzīmē iracionālas finansu darbības, jo var būt arī nekonservatīvas jeb iracionāli alkātīgas finansiālās darbības. Saprātams, par „konservatīvām investīcijām” visi vērtē kā par kaut ko atpalikušu un nemodernu.

Vēlā, tagad liecina, ka garīgā pagrimuma pirmās pazīmes ir saistītas ar maldīgām domām, iluzijām, tieksmi pēc komforta, nabadzīgā dvēseļi nu pilnā mērā atsakās reaģēt uz garīgā pacēlumu vai ar reaģē, to apmelojot, nomelnojot, noklusējot. Garīgā pagrimuma laikā nav vajadzīgi gudri un talantīgi cilvēki, kuri tajā pašā laikā ir arī „neglābjami” ideālisti – nemitīgi domā par citiem. Garīgā pagrimuma laikā nedarbojas nerakstītie likumi, kuri kapitālismā ir svarīgi par rakstītajiem likumiem. Nedarbojas tāpēc, ka nerakstītais likums prasā individuālo atbildību, prātu, pienākuma apziņu, patriotismu, dvēseli, garīgu. Rakstītais likums neprasa neko no mums, – prasā tikai aklu paklausību.

Leendrais vēcu ekonomikas ministrs un Vācijas Federatīvās republikas Valsts kanclers Ludvigs Erhards mēģināja saviem tautiešiem atgādināt par mērenības ieviešanu. Viņš to darīja 60. gados, kad pēc kara Vācijā jau atkal bija ļoti bagātā un ar ļoti augstu dzīves līmeni. Viņam netika jāun viņa patīzma. Tāpēc (70. gados) iesāks naftas krīzi (krasi palielinās naftas cena), un tā negatīvi atsaucās ar bagātās Vācijas ekonomiku. Atceroties pagātni, šodien mēs atgādināt ar Emila Zola romānu „Nauda” (1891), kas vērtē cilvēku alkātību un lepniecības mīniju.

Tagad ir skaidrs, ka globālā mērogā atsevišķās sfērās ir uzkrājušās pārāk lielas un praktiski nevajadzīgas ražošanas iespējas, kas noved pie lieku pārpalikuma un ekonomiski finansiālās sfēras izraisa disonansi. Piemēram, automašīnu ražošana ir

uz musī nēre lī augstu tempu un izveidojusi p r k lielu un re lī nevajadz gu potenci lu gan Rietumeirop , gan ASV un Jap n . Uz jaut jumu par t da st vok a ražan s iemesliem atbilde ir zin ma: iracion la alk t ba un racion las pieejas tr kums.

Tieksme nov rt t iracion l lomu cilv ka un sabiedr bas dz v bija jau agr k. T , piem ram, sociologs E.Durkgeims piev rs s neapzin tiem soci lajiem mode iem, psihologs Z.Freids – iracion lo faktoru lomai indiv da dz ves praks , psihologs G.K.Jungs – iracion lu m tu un kolekt v s emocion l s reakcijas saist bai ar sabiedr bas uzved bu. K jau redz j m, iracion lisma fenomēns ir ieinteres jis ar m sdienu ekonomikas teor ti us.

Kr zes neekonomisko komponentu interpret cij ņoti svar gs moments ir cilv ka izpratnes lo īka. Filosofijas v sture liecina, ka cilv ks, „mekl jot sevi”, ir pazaud jis sevi un visu laiku ir bijis aiz emts nevis ar cilv ku, bet gan diskursu un domu par cilv ku. Tikai daži filosofi ir uzdrošin jušies apgalvot, ka jaut t „kas ir cilv ks” ir absurdi, jo nav abstrakta „cilv ka”, bet ir tikai konkr ti indiv di, k saka, ar miesu un dv seli.

Cilv ka pašizzi a mald s pa labirintu t p c, ka uz cilv ka izpratni atsauc s t lo īka, kuru cilv ki lieto vis s cit s izzi as un izpratnes situ cij s. Lo īka vienm r tiecas unik lo izš din t visp r j ; lo īka ar cilv ku maniak lī tiecas izšk din t visp r j „cilv ka” kategorij . Cilv ku tieksmes p c t.s. zin tnsk s objektivit tes ir t deform tas, ka atbild t uz jaut jumu „kas ir cilv ks” nek di neizdodas, jo t l t autom tiski s k s saruna par kaut k du „objekt vu” visp r jo „cilv ku”. Neizdošan s iemesls ir kontrasts starp visp r jo un unik lo. Ja ar lo īka respekt unik lo, tad tikai t p c, lai unik lo t l t izš din tu visp r j .

Ekonomikas zin tnes p rst vju gudr k da a vienm r ir nekautr jusies atz t, ka ekonomik visu nevar prognoz t, jo ekonomika ir konkr tu cilv ku darb ba. T tad atkar ga ne tikai no atseviš u cilv ku racion l s un god g s r c bas, bet ar no atseviš u cilv ku rakstura kapr z m un iracion laj m v j b m. Šodien sarun par kr zi tas ar ir ņoti aktu li. Ekonomika ir pak auta konkr tu indiv du r c bai, bet nevis visp r j m „cilv ka” likumsakar b m. Ar tirgus ekonomikas s kums un pamats ir individu l pasionarit te un kreativit te, individu l m r tiec ba un v l šan s str d t. Ja t rezult t tiek g ta pe a, tad attiec gajam indiv dam ir j uz em s ar visa atbild ba par risku un bankrotu.

Svar gs kr zes neekonomiskais komponents ir m sdienu kapit lisma **ideolo isk identit te**.

Par ideolo isko identit ti v los d v t ideju un uzskatu sist mu jeb, citiem v rdiem sakot, ideolo iju š j dziena tradicion laj izpratn , kad ideolo īja ir varas instruments, ideolo īja ir strat isk darb ba, ideolo īja ir politiz to zin šanu un priekšstatu novirz šana uz sociuma masu apzi u un to, ko saucam par sabiedrisko domu.

K zin ms, jebkura soci li ekonomisk form cija un t s sabiedr ba balst s uz noteiktu ideolo īju, kas nosaka cilv ku uzskatus un intelektu los ieradumus, v rt bu krit rijus, dz ves stilu un sap us par n kotni. Ideolo īja kalpo k attiec g laikmeta un universuma (valts, valstu konfeder cijas, civiliz cijas) kolekt v s identit tes garants; ideolo īja nosaka simbolisk s vienot bas repertu ru ne tikai valsts karoga, himnas, rbo a un citu simbolisko atrib tu l men , bet ar ideolo isko pas kumu, kop go autorit šu, sadz ves formu jom , realiz jot solidarit tes funkcijas un idejiski v lamo cilv ku gar go poz ciju jebkur dz ves sf r .

Rietumu kapit lisma zem s XX gs. pret ideolo īju iztur j s skeptiski un run ja par

ideoloģijas „nē” un „norietu”. Taču tā bija maldīga un divkosīga retorika, kas faktiski pati bija viltīga ideoloģiskā konstrukcija, cenšoties iedarboties uz sabiedrību visām lāmām virzieniem. Sastopams viedoklis, ka XX gs. dzīvē bija nevis par ideoloģijas „nē”, bet gan zināmu ideoloģisko transformāciju, kad vienotas uzskatu sistēmas vietā sasniedrisko uzskatu plurālisms.

Divkosīga retorika rezultēti uzskatāmi atspoguļojas ASV, kur zinātnieki bija spiesti apvienoties un izveidot sabiedriskās organizācijas, lai cīnītos pret valdības tendenci izkropot zinātniskos rezultātus ideoloģiskajai nolīk. 2008.gadā valstī tika organizēta grandioza diskusija par zinātnes un politikas attiecībām („*Science Debate 2008*”). Savukārt tā it kā patnā, tā udiemž l šodien nepieciešama sabiedriskā organizācija kā „*Union of Concerned Scientists*” valsts publiku iepazīstināja ar daudzām konkrētām manipulācijām, faktiem un slādzieniem izkropojumiem, ko veikusi valsts administrācija ar zinātnieku darbiem. Nobažījusies (*concerned*) zinātnieku savienība Dž.Buša laikā sastopamos zinātnes izkropojumus asprātīgi noformēja vārdnīcas formā „*The A to Z Guide to Political Interference in Science*” (http://www.ucsusa.org/scientific_integrity/abuses_of_science/a-to-z-guide-to-political.html). Ne velti jaunais prezidenta kandidāts B.Obama solīja izbeigt zinātnes iepašanu ideoloģijā un tādā izpelnījis daudzus zinātnieku atbalstus vārdnīcā.

Tiesa, mēdz atzīt, ka sabiedrības deideoloģizācijas process kopumā var būt progresīvs par dā. Tā, piemēram, sabiedrība, neizjot noteiktu ideoloģisko apstrādi, var atsāties no „ienaidnīka” stereotīpiem, jo jebkura ideoloģija parasti ir vārstā pret saviem oponentiem – „ienaidnīkiem”.

Tā u faktiski par deideoloģizācijas procesu nākas runāt nosacīti. Patiesībā ir sākās funkcioit mikroideoloģijas, kas apgrātinā sociālo komunikāciju. Tādā – vālvairāk apgrātinā sociālo vienotību, kas kāmā mēdiens nav vajadzīga un liekas otīb stama. Idejiskā plurālisma un alternatīvā klātbūtnē ir noteikts ideoloģiskais mēris – sociāls komunikācijas saskaldšana, teiksim, subkultūrlīmenī, dažādu sociālo grupu un pat atsevišķu indivīdu līmenī, lai neformālos monolītos kolektīvs pretspēks kapitālismam. Rietumu kapitālisms pēc 1917.gada proletāriāta revolūciju uzvarām izdarīja nopietnus secinājumus, lai tāmlādzgi draudi kapitālismam neatkārtotos.

Mēdiens joprojām funkcioit no Apgaismības laikmeta mantotais neprecīzais uzskats, ka ideoloģija vienmēr tiek uzspiesta tikai no augšas. Patiesībā ideoloģija kā uzskatu sistēma ir organiski vienota ar dzīves praksi, tautas esamības formātiem, cilvēku garīgās integrācijas saturu un formām. Ideoloģija vienmēr ir tur, kur ir garīgā integrācija vai ar garīgā cā.

Mēdiens ideoloģija nefuncioit kā dogmu un lozungu sistēma, teorijas, doktrīnas u.tml. Mēdiens ideoloģija funkcioit kā mediju valoda, masu kultūra, reklāma, PR. Jebkura kinofilma, romāns, videoklips, raksts, fotoilustrācija satur noteiktu ideoloģisko auru. Mēdiens ideoloģija vispirms un galvenokārt ir konceptu sistēma, kura palādz mums izprast dzīvi un formā dzīves parādību simboliskos tīlus un stereotipus. Dažādi ideoloģiskie koncepti cieši iesācā cilvēku uzskatos, gaumē, dzīves veidā. Skaidrs, ka šo procesu var apzīnti virzīt, vadīt un prognozēt. Turklāt šo procesu apzīnti virzīt, vadīt un prognozēt efektīvi palādz zinātnē. Piemēram, masu komunikācijas un sociāls psiholoģijas teorijas.

Mēdiens funkcioit anonīmi ideoloģijas autori un adresāti: „tautas intereses”, „valsts intereses”, „korporatīvās intereses”, „pilsoniskās sabiedrības intereses”, „demokrātiskās

intereses”, „plur lisma intereses”, „atklātuma intereses” utt.

Cā pret ideoloģiju vienmēr liel mērī ir naīva nodarbība. Piemēram, var kritizēt patērēšanas sabiedrības kaitīgumu, bet vai cilvēki spēs atsākt tiesno postindustriālās sabiedrības komfortablās dzīves un patērēšanas priekšmetu priekšrocības? Tas nebūtu nav retorisks jautājums. Tagad (t.i., 2009.g.septembra sākumā), kad pasaules 20 varenākās valstis politiķi Londonā priecējās par krīzes pierimšanu, patērēšanas „rēķins” sāk atgriezties vecajās sliekšņos – krīze pierimst, jo cilvēki atkal ir sakuši patērēt.

Noteikti nākas ēmt vērē, ka ideoloģija ir cieši saistīta ar morāli. Tas ir tāpēc, ka ideoloģija ir organiski vienota ar sociālo praksi un apliecina šīs sociālās prakses loģiku. Tādēļ, piemēram, ideoloģija var nosākt taisnīgumu un godīgumu sociālajā praksē. Ideoloģija var vairoties vai mazināt alkātību, korupciju, nomelnošanu, krāpšanu utt.

Mūsdienās populārākās ideoloģiskās sistēmas, sākotnēji, ir liberālisms un neoliberālisms. Dienas kārtībā ir arī egalitārisms (visi sabiedrības locekļi ir vienlīdzīgi), komūnārisms (cilvēki apvienojās, kā stotlabki), konservatīvisms (patērēšanas dzīves veids).

Liberālisms ir ideoloģiskā mēcība, kurai ir noteiktas idejas, principi, vērtības. Tradicionāli liberālismu uzskata par ekonomisko ideoloģiju, sludinot neierobežotu personības brīvību ekonomikā un neatstot valsts iejaukšanos saimnieciskajā darbībā. Saskaņā ar liberālisma ideoloģiju indivīdi veido savstarpējās attiecības, lai nodrošinātu materiālo labklājību un pārpilnību. Liberālisma galvenie principi ir koncentrēti privātpašuma, brīvās preču kustības un demokrātijas atbalstam, jo demokrātija kā politiskā sistēma vislabāk protot veicināt tirdzniecības brīvību.

Taupoties liberālisms ir oti nenoteikts jēdziens: katrs to var traktēt savādi, vadoties no savas kultūras tradīcijām, vēsturiskā konteksta, sociālās prakses patērbām. Tādēļ, piemēram, XX gs. 90.gados Austrumeiropas politiskajā diskursā liberālisms tika saistīts ar „atgriešanos Eiropā”, „atgriešanos civilizēto valstu saimē”, „brīvības atgriešanos”, „totalitārisma pagātnes pārvēršanu”, „demokrātisko izvēli” u.tml. Bijušajās sociālisma zemēs liberālisma kāroga notikā tas, ko sauca par privatizāciju; tādēļ – cā par pašumu pārdali un, tā teikt, vienstundīgto pašumu (kā kapitālismā pieņemts teikt, pirmā dolāru miljona) leģitimēt šādu nodrošināšanu.

Mūsdienā intelektuālajā aprindā liberālismu neatstā par vienu sistēmu, kas kalpotu kā transnacionāli universāli ideoloģiskā mēcība visās zemēs. Tagad ir skaidrs, ka liberālismam nav vispārējs klasisks idejiskais kodols, uz kuru varētu balstīties tipoloģiski vienota liberālisma tradīcija. Liberālisma prakse katrā valstī var būt savādi atkarīga no attiecīgās kultūras iezīmēm. Tādēļ, piemēram, Vācijā vienmēr priekšroka ir dota paternālistiskajam un nacionālistiskajam interesam, kā rezultātā demokrātijas izpratnē centrējās ap tautas suverenitāti, bet nevis indivīda brīvību un tiesības, ko aizstāvē liberālisms. Turklāt starp liberālismu un demokrātiju vispār pastāv iekšējā pretruna. Tā rodas tāpēc, ka liberālisms aizstāvē indivīda brīvību, bet demokrātija tautas brīvību, kad indivīda pretenzijas ir sekundāras. Rietumu rēķinā politikā tāpēc tika „piarēts” kompromiss – politiskā sistēma ar skaistu nosaukumu „liberālā demokrātija”. Savukārt zemēs, kur vēsturē izteikti aktīvā loma spēlēja nacionālisms, kolektīvā mentalitāte manāmi nomāc liberālisma individuālistisko mentalitāti. Ne veltīlas ma sentence: nacionālisms visur ir vienāds, liberālisms – dažāds.

Amerikā turpretī ir pārliecināti, ka viņi jau piedzimst kā liberāļi un viņi liberāļi ir bijuši vienmēr no savas valsts dibināšanas dienas XVIII gadsimtā. Amerikā šī svētītā

priv t pašuma neaizskaram bas ties b m, v rda br v bai, priv t s uz m jdarb bas ties b m, uzskatu br v bai. Min t s un citas individu l s br v bas un ties bas sintez jas amerik u dz ves ide l . Ta u aizvad tajos 20 gados ar amerik u sabiedr b v rds „liber lis” nav mod un tam ir negat va pieska a. To izmanto k lamu v rdu kop ar t diem citiem lamu v rdiem k „ateists”, „sarkanais”, „ieciēt gais”. Galvenais iemesls – skeptisk attieksme pret politikorektumu visp r, kas šodienas amerik u p rliec b ir p rv rtusies par divkos bu un nevajadz gu cenz ru, ne aujot lietas un par d bas saukt stajos v rdos. Amerik u uztver „liber i” cenšas k dam nevajadz gi izpatikt un dz ves norises t p c novel strupce .

Šodien popul ra ir atzi a, ka Rietumu pasaul liber lismu ir nomain jis neoliberalisms un m s jau labu laiku dz vojam neoliberalisma rafin to ideolo isko manipul ciju gaisotn . Kr zes anal tik neoliberalisms sa em r gtus p rmetumus.

Protams, ar neoliberalisma trakt jumos nav konstat jama vair k vai maz k ide la vienpr t ba. Pret neoliberalismu iztur s k pret eklektisku un sinkr tisku j dzienu globaliz cijas apst k os. Skeptisk kie neoliberalismu d v par lab jo radik lismu, kas ir atmetis univers la progresu ideju un t viet dom tikai par ekskluz vu un selekt vu progresu izredz tjiem. Rietumos agr k progress asoci j s ar zin šanu uzkr šanu, dz ves racionaliz ciju, industrializ ciju, urbaniz ciju, no k labumus g st viss sociums. Neoliberalisms faktiski r p jas tikai par sociuma vienu nelielu da u, kurai ir adres ti progresu materi lie un gar gie labumi.

Neoliberalisma praktiskais rezult ts ir t d v tais finansu kapit lisms. Finansu kapit lism algas par darbu nepaaugstin s, un visa nauda, ko ieg st no darba rāž guma pieauguma, k st par pe nu. Finansu kapit lisma svar ga iez me ir kred tu ekspansija, k rezult t pret finansu darb bu iztur s k pret prim ro cilv ku saimnieciskaj dz v , aiz sevis t lu atst jot r pniec bu, lauksaimniec bu.

Atbilde uz jaut jumu „K veidoj s finansu kapit lisms?” var b t gara un detaliz ta. Atbilde var b t ar relat vi lakoniska: finansu kapit lisms veidoj s finansu iest d s ar sarež tu finansi lo instrumentu pal dz bu „izs kn jot” visas plan tas iedz vot ju naudu.

Neoliberalisma ideolo ija s ka izv rsties XX gs. 70.gados, kad br vas tirdzniec bas, valsts lomas ierobežošanas, tot las privatiz cijas realiz cij savu iniciat vu atkl t k un atkl t k publiski s ka demonstr t ASV un Lielbrit nijas vald ba. Tas bija M.Te eres un R.Reigana vald šanas laiks.

Neoliberalisma rekomend cijas ekonomik tagad ir paz stamas ar lakonisko apz m jumu „Vašingtonas konsenss”. Apz m jumu ieviesa ang u ekonomists Džons Viljamsons (*John Williamson*) 1989.gad . Vašingtonas konsenss ir savdab gs ekonomisko priekšlikumu kodekss, un tas sast v no 10 konkr t m rekomend cij m (skat. *Wikipedia*). Pret Vašingtonas konsensu tagad ne reti iztur s k pret intelektu li mazv rtgu produktu un kulturolo isko nekompetenci – nezi u, ka katra kult ra funkcion saska ar saviem iekš jiem likumiem, kurus nevar izmain t ar sp ku.

Par jauna laikmeta s kumu m dz pie emt 1971.gadu. ASV bija „iestigusi” Vjetnam , dol rs s ka zaud t starptautisk s val tas funkcijas. 1972.gad iev rojami pieauga naftas cenas. ASV politi iem izdev s pierun t Sauda Ar bijas un citu ar bu valstu monarhus naftu tirgot tikai par dol riem. Dol rs ieguva naftas smaržu, un ASV saglab ja savas val tas starptautisk s poz cijas. Savuk rt 1972.gad ASV vienoj s ar nu, un abas valstis k uva sabiedrot s. nai at va tirgot savu produkciju ASV. Savuk rt na at va sav zem izvietot Rietumu r pniec bu.

XX gs. 70.gadus vispār n kas uzskatīt par „lielo pārrīcību” s kumu ne tikai liberālisma un neoliberālisma ienācē kontekstā. Tas bija pārrīcības laikmeta sākums, kur radikālās izmaiņas ne tikai ekonomika, ideoloģija, politika, bet visa kultūra. To veicināja demogrāfiskā pārrīcība, kura tajā laikā jau bija uzdevusi pilnus apgriezienus.

Plašās dimensijas izsakoties, līdz XX gs. 70.gadiem pastāvēja tā kultūra, kura radās XVIII gs. un bija raksturīga tā saucamajiem Jaunajiem laikiem Rietumu civilizācijas vīsturijā. Šīs kultūras galvenā vīrtība bija zinātniski tehniskais progress, kas kalpoja ne tikai par attīstības iespējamības liecinieku, bet arī garīgo kritiķu tautām, valstīm un civilizācijām. Jaunajos laikos bija atauts modernizācija/iekārtošana mazāk attīstītās zemes, kur šā konstatējamo homeostāzi Rietumu „baltie” cilvēki neatzina un uzlikoja kādi stagnāciju, atpalicību u.tml. Homeostāzi konstruktīvi analizēja tikai atsevišķi zinātnieki. Piemēram, Klods Levi-Stross.

Jauno laiku kultūrā cilvēku darbības galvenais mērķis bija dabas pakļaušana un izmantošana. Dabas resursi enerģiski tika izmantoti zinātniski tehniskajos risinājumos. Kultūrā tika pat valdīja priekšstats, ka sistēmiskā organizācija un kārtība ir labāka par sistēmisko nesakārtotību un haosu. Cilvēki nevēlējās neko dzirdēt par nestabilitāti dabā un viņu kultūrā. Nestabilitātes filosofijas rašanās XX gs. otrajā pusē tika atstāta dziļi psiholoģisko ietekmi, manāmi iedragājot, piemēram, līdzšinējo cilvēku pašpārvērtību dabas pakļaušanā.

Jaunajos laikos uzplauka demokrātiskās visvarenības: sabiedrības dzīvībai vajadzīga kuma griba, vēlīšanu princips. Savukārt cilvēku brīvība un uzvedības regulā raksturojuma/kodificēti likumi. Mākslās mērķis bija dzīvības patiesā atspoguļošana, un sabiedrības autoritāte visās dzīvības skaidrojās bija mākslinieks – gleznotājs, rakstnieks, ko šodienas glāmra produkcijas apmētajai jaunajai paaudzei ir grūti saprast. Reliģiskā ticība saglabājis baznīcas normu robežās.

XX gs. 70.gados kultūrā sākās tik radikālas pārrīcības, ka šodien atsevišķi kultūras filosofi vairs negrib lietot jēdzienu „kultūra”. Viņi uzskata, ka visam notiekošajam pēc 70.gadiem vispiemērotākais ir jēdziens „postkultūra”/7/. Un šā postkultūra jau ir paspējusi spoži demonstrēt savas galvenās vīrtības.

Radikālā pārrīcība mentālā un intelektuālā avotu acīmredzot nepieciešams saistīt ar II Pasaules kara sekām, kad cilvēkiem nācās pierādīt savas esamības vērtības jautājumus. Saprātams, pieredzes stimulēja noteiktus secinājumus un praktiskos soļus.

Viens no visbiežāk kļūst secinājumiem ir par to, ka izglītība un audzināšana cilvēku nepadara labāku. Abus Pasaules karus iesāka, gāzes kameras lietoja, holokaustu realizēja cilvēki, kuri tika uzskatīti par visgaišākās tautas pārstājiem. Viņi piederēja tautai, kura cilvēcei bija devusi Gēti, Šilleru, Bethoveni, Kantu, Hegeli un citus dižgarus, bet turpretī XX gs. sevi nepārrīcātāji apliecināja ar visai aizrāvējošu cilvēces vīsturiju. Tāpēc ir radusies neuzticība Apgaismības ideoloģiskajiem ideāliem, bet galvenais – nostiprinājies vispārējais cinisms, egoistiski domājot tikai par sevi un izaicinoši atsakoties nodarboties ar sabiedrības audzināšanu un izglātošanu. Ne velti tagad bieži nācās lasīt par jaunas Apgaismības jeb Neoapgaismības nepieciešamību, lai mazinātu minētā cinisma veicināto morālo degradāciju.

XX gs. nogalē nostiprinās atziņa, ka filosofija nav absolūti patiesības garant un vispār katram ir sava patiesība, jo nevar būt patiesības priekš visiem. Filosofijas patiesības klasiskajā modelī valda priekšstats, ka tas viss, kas atbilst vienībai, ir patiess, bet izziņas procesā cilvēks ir neatkarīgs patiesības noskaidrošanā. Tagad filosofija cenšas ieskaidrot,

ka sten ba ir relat va par d ba, tai nav skaidri determin ta s kotne un sten ba sast v no sarež t m pašregul još m sist m m. Savuk rt izzi as veic js/cilv ks ir atkar gs no saviem subjekt vajiem priekšstatiem un izzi as proces var veikt soci lo pas t jumu, - t tad k dam kalpot un pie emt savam „saimniekam” izdev gus l mumus.

Visjaun ko laiku filosofisk s sv rst bas paties bas, izzi as konceptu li izpl dušajos skaidrojumos ir novedušas pie šodien izplat t epistemolo isk plur lisma, kas man mi atsauc s uz jaunas mentalit tes veidošanas. T ir mentalit te, kur vairs nav nek da autorit te visp rcilv ciskaj m v rt b m, kult ras trad cij m, mor laj m norm m un valda jaunlaiku varens ideolo iskais koncepts – uzskatu un v rt bu plur lisms. Ne velti šodien vien sabiedr bas da j dziens „plur lisms” ir k uvis par lamu v rdu.

Postkult r veidoj s jauna attieksme pret progresu. Tiek uzkat ts, ka zin tniski tehniskais progress rada individualiz ciju un diferenci ciju. Cilv ks vairs nav atkar gs no kolekt va. Vi a darbs var norit t individu li organiz t form pat m j s pie datora saska ar br vi izv l tu grafiku. Vi š var lietot individu li pas t tus pakalpojumus, preces. Postkult ra t d j di lepoj s, ka t beidzot pirmo reizi cilv ces v stur katram sp j garant t patiesu person bas br v bu un individu lu esam bu, kas, saprotams, ir naivs pašapm ns.

Kapit lism progress ir m ts un demago ija. Progress praktiski kalpo tikai 15-25% plan tas iedz vot jiem. Un visp r visas šodien past voš s soci li ekonomisk s form cijas balst s uz hierarhiju un privil ij m. N kas atcer ties, ka no Eiropas v stures 2000 un vair k gadiem viena treš da a ir bijuši p rejas posmi, revol ciju laiki, flukt cijas periodi, kad domin ja novirze no vid j att st bas l me a. Tehnisk att st ba nav pati sev iemesls un pamats. Tehnisko att st bu nosaka soci l s sist mas, un t tas ir tikai vien civiliz cij – Rietumu. Tiesa, tehniskais progress sekm individualiz ciju un diferenci ciju. Cilv ka darbs un visa dz ve k st individualiz t ka un nav tik liel m r atkar ga no kolekt va.

Rietumu progressa pravieši liber lisms un neoliber lisms ir t da pati ideolo ija k soci lisms un komunisms. T ir gatava pazemot cilv cisko pašcie u, t ir absol ti vienaldz ga pret nabadz bas pieaugumu, laic gajai varai ir totalit risma noslieksmes. Ne velti islams turpina pašai zliedz gi c n ties pret Rietumu šodienas kult ru, nebaidoties non kt purit nism un hist riskum . Islama c as pamat ir arhaiska nepak aušan s vesterniz cijai.

Tagad tiek atz ts, ka nevar b t universi ls progress priekš visiēm. Progress zem lozunga „Br v ba, vienl dz ba, br l ba” nav ideolo iski kolekt vs, bet ekskluz vs un partikul rs progress izredz tajiēm. Turkl t progress ir saist ts ar regresu. Nav progressa universi li krit riji visai kult rai. Kult ras katr sf r ir savi krit riji. Progress vienm r j v rt v sturiski konkr ti, jo m dz b t „l cieni” uz priekšu un atpaka . Soci l progressa krit riji j mekl sabiedr bas materi listiskajos pamatos – ražošanas sp ku, ražošanas l dzek u, darba organiz cijas v sturiskaj main b , dabas stihisko sp ku savald šan .

Rietumos progressu parasti attiecin ja uz zin šanu uzkr šanu, dz ves racionaliz ciju, industrializ ciju, urbaniz ciju. Rietumu progressa izpratni XX gs. pirmaj pus dz l gi kritiz ja t das slaven bas k Špenglers, Toinbijs, Sorokins. XX gs. nogal pret progressa izpratni s ka v rsties eksakt s un dabas zin tnes gudr kie p rst vji. Vi u kardin l kais arguments - dab nav progressa. .Darvina princips „*survival of the fittest*” tiekot tulkots un trakt ts aplami. Paties b izdz vo nevis stipr kais, bet piem rot kais.

Šodien postkult ra sastop s ar opoz ciju – kult ras klasisko v rt bu vecmod giem aizst vjiem. T , piem ram, šodien las mi modernu intelektu u pr tojumi, ka

visp rcilv cisk s v rt bas neeksist , bet eksist plur lisms un relat visms; proti, intelektu l s un mor l s normas, kuras nav visiem vien di piem rojamas.

Nesen interesantu pol misku rakstu par visp rcilv cisko „Zelta likumu” public ja Tartu universit tes paz stamais profesors, kult ras klasisko v rt bu tipisks vecmod gs aizst vis, Leon ds Stolovi s /8/. «Zelta likuma” b t ba ir sekojoš : izturies pret otru t , k tu grib tu, lai otrs iztur s pret tevi.

L.Stolovi s sniedz plašu p rskatu par š visp rcilv cisk nerakst t likuma formul jumiem senaj n , Indij , Grie ij , Vecaj un Jaunaj Der b un citos senos, viduslaiku un Jauno laiku tekstos, k ar likuma kardin lo ietekmi uz mor les norm m daž dos laikmetos un daž d s kult r s. Raksta nosl gum autors formul savu viedokli, pie k var cilv ci novest akla atsac šan s no visp rcilv ciskaj m v rt b m. Vi apr t pret visp rcilv cisko v rt bu priorit ti ir j iztur s nevis k pret skaistu fr zi un ideolo isko demago iju, bet gan k pret aksiolo isko imperat vu, bez kura past v šanas cilv ce var p rtraukt savu esam bu. Nosl gum L.Stolovi s raksta, ka visp rcilv cisk s v rt bas ir „alternat va cilv ces pašn v bai”.

No pag juš gadsimta 70. gadiem j tami s ka izmain ties kapit lisms – kapit lisma saimnieciski ekonomiskais raksturs. Turkl t izmai as bija vienotas ar Rietumu „balto” cilv ku visp r jo mor li intelektu lo tonalit ti – jau piemin to cinismu. T tad izpratni, ka naivi ir piev rsties sabiedr bas apgaismošanai un kalpošanai sabiedr bas interes m, bet katram j r p j s ir tikai par sevi. Ar valsts funkcion lie m r i ir j p rk rto, lai valsts perfekt k kalpotu atseviš u pasion ru indiv du interes m, bet nevis nodarbotos ar visiem adres taj m soci laj m programm m. Interesanti, ka Rietumu kapit listiem pirmaj laik bija lieliska ideolo isk atruna – ar bu naftas cenu k pums.

Kapit lisma jauno ievirzi manupr t adekv ti skaidro ang u profesors Kolins Krau s (*Colin Crouch*) /9/. Vi apr t keinsi nisms guva pan kumus starpkaru posm . Dž.M.Keinsam un vi a domubiedriem izdev s p rliecin t politi us, ka valsts var stimul t ekonomiku, ja priv taj sektor iest j s pan kums. P c II Pasaules kara pirmos 30 gadus Rietumu zem s vald ja konsenss par to, ka valsts pien kums ir izlietot budžeta l dzek us ekonomikas aizsardz bai pret infl ciju un depresiju. Valstis taml dz gu politiku var ja realiz t t p c, ka tolaik kapit lism oti liela loma bija str dneiku š irai. Str dneiki visvair k cieta no bezdarba, un valsts vi iem pal dz ja, radot jaunas darbavietas. Izpat kot v l t ju vair kumam str dneiku š irai, politiskaj retorik pirms v l šan m vienm r centr lo vietu ie ma sol jumi rad t jaunas darbavietas un samazin t bezdarbu. Min tajos gadu desmitos politik domin ja soci ldemokr tisk ideolo ija, kuru atbalst ja str dneiku š ira un vi u arodbiedr bas.

Ta u st voklis izmain j s 70.gados, kad krasi pieauga naftas un citu izejvielu cenas. Rietumu valstis bija spiestas samazin t savus ieguld jumus, ko dikt ja infl cijas pieaugums un pre u cenu k pums p c naftas cenas palielin šan s. Rietumu daudz s valst s pie varas non ca antikeinsisti, prasot valsts neiejaukšanos tirgus ekonomik . Vi i var ja n kt pie varas t p c (un tas ir oti svar gi), ka 70.gadu beig s r pnieciskais proletari ts, str dneiku š ira vairs neveidoja iedz vot ju (v l t ju) vair kumu. Proletari ts k š ira izzuda, jo zin tniski tehnisk progresu rezult t rad s jaunas profesijas un strauji att st j s pakalpojumu ekonomika, kuras dal bniekus nevar identific t ar proletari tu.

Keinsi nisma viet Rietumos nostiprin j s neoliber lisms, kas paši uzplauka 1995.-2005.gad . Neoliber lisms atz st, ka c pret bezdarbu un recesiju visefekt v k ir samazin t darba algu tik liel m r , kam r t k st tik zema, ka darba dev ji atkal s k

„The Atlantic” publicēja sensacionālu rakstu ar virsrakstu – „The Quiet Coup”. Rakstam bija milzīga rezonanse ne tikai ASV, jo publikācijā ir godīgi un atklāti runāts par krāpnieciskiem. Saimons Džonsons jau pirmajos teikumos norāda, ka galvenā problēma un krāpnieciskais ir ASV politiskās elites nāvējošā finansu oligarhijas pakautība, kā rezultātā finansu sfērā netika pieņemti kontrolējošie un tīkši pieautā finansistu alkatība. Turklāt krāpnieciskais valsts politiskais birokrātijai nevis sauc pie atbildības vainīgos, bet gan palīdz alkatīgajiem finansistiem uz nodokļu maksātāju rēķina. Turklāt amerikāņu finansu oligarhija valda ne tikai ASV, bet visā pasaulē.

S.Džonsons raksts ir viena memoriāla par darbu laikā (2007.-2008.g.) Starptautiskajā Valsts fondu un sadarbību ar pasaules finansu aprindām. Tādā tekstā veidots saskaņā ar minētā žanra prasībām, un teksts dominē psiholoģiskās atmosfēras attēlojums un tā materiāla atspoguļojums, kas parasti konkrētajā dzīvē norisinās paliek zemtekstā un nefigurāli oficiālajā publikācijā naratīvā. Višstāsta par to, kas reāli visu nosaka, kaut gan atklātās netiek atzītas un uzsvērtas.

Saimons Džonsons atgādina, ka jebkurā krāpnieciskā vislielākā problēma ir politiskās varas problēma – valsts politika, respektīvi, tā valsts politika, kura pārdzīvo krāpniecību. Tādā – krāpnieciskā neekonomiskā komponents. Visā valstī, kur ir bijusi krāpniecība, notikumu scenārijs ir tāds: valdošās elites (politiķi + biznesmeņi) ir uzņēmās pār kļuļu risku, pārvērtot valstī kā savu privāto korporāciju, lai sevgtu labumu. Biznesmeņa riskā arvien vairāk un vairāk, jo cer, ka vajadzīgā brīdī visizglītības draugi politiķi valdīs.

Zinā, ka ar šādu investori vienmēr labprātāk kredīto oligarhijas, kuriem ir stabili sakari ar valdību, kaut gan tas „smaržo” pēc korupcijas. Krāpnieciskā liktenis ir atkarīgs no tā, cik lielā mērā valdība ir gatava „ziedot” savus draugus biznesmeņus, jo valsts nevar izglīt visu privāto biznesu. Aizņemties naudu un glābt valsti no sabrukuma, valsts vadītājiem ir jābūt gataviem kādus „ziedot”, jo visus izglīt nav iespējams. Tādējādi tautas liktenis faktiski ir atkarīgs no oligarhu un politiķu savstarpīgiem darījumiem. Piemēram, kas ēmtā, ka šodien oligarhiem piemīt lieluma mēnija. Viņi veido milzīgas korporācijas un nezina mērķu savām mahinācijām. Ar tas aģri vai vālu noved līdz krāpniecībai. ASV valdība klusu novēroja oligarhu ambiciozo darbību. Kā atceras S.Džonsons, ASV finansu sektora peā 1973.-1985.g. nekad nepārsniedza 16 procentus. 1986.gadā tā bija 19 %, no 1991.g. līdz 2000.g. – 21-30%, bet aizvadītajos apmēram 10 gados – 41 procentus.

Amerikāņu profesors kritiski izsakās par radikālām izmaiņām politiskās varas sistēmā. Ja agrāk politiskā vara savu pānciā ar spēku vai spēkā pielietošanas draudiem, tad tagad politiskā vara savu pānciā ar naudas palīdzību, dažādu formu uzpūkot un padarot paklausīgus biznesmeņus, intelektuāļus, ierādus, politisko partiju bosus u.c.

Saimons Džonsons raksta par ASV finansu sistēmas politiskās autoritātes iegāšanos iemesliem. Tiekot uzskatīts, ka ASV finansu sistēma ieguva politisko varu pateicoties savai uztīcāmībai. Tādā – morāles iezīmē, kā amerikāņu nacionālā patmīlības vārdā. *Wall Street* finansistiem izdevās pārliecināt Vašingtonu, ka fondu tirgū un lielie finansu institūti ir tādi svarīgi ASV reputācijai visā pasaulē. Pārdzīvojis ASV prezidentu periodā starp Vašingtonu un *Wall Street* izveidojis personiskie kontakti, kas atsaucās uz Vašingtonai tuvu *Wall Street* cilvēku amatu „dāšanā”. Pastāvīvi amatu ieņemšanas virzieni: vai nu finansu ministrs vai atbildīgā amatpersona bankā, investīciju fondā. Piemēram, slavenajā bankā „Goldman Sachs” ir tradīcija: pēc amata atstāšanas bankā pāriet darbā valsts aparātā.

ASV finansistiem izdev s iedzvin t savas ideolo isks t zes, ka brvais un neregul tais finansu tirgus ir pats lab kais, c l kais un amerik iem visvajadz g kais, ko vi i l dz šim ir sasnieguši. Finansista karjera k uva par profesion l s orient cijas augst ko l meni, - visi jaunieši v l j s str d t *Wall Street*, bet sabiedr ba bija k uvusi slima – infic jusies ar alk t bas, tras pe as, egoistisko tieksmju baci iem. Finansu oligarhijas amb cijas saskan ja ar sabiedr b valdošo psiholo isko atmosf ru. paši t tas bija no 90. gadiem. To rezum S.Džonsons.

Mums t p c nav j br n s, ka kr zes laik valsts klus par stajiem kr zes iemesliem – gan finansu sist m pie autajiem tr kumiem, gan kr zes neekonomiskajiem komponentiem. Par kr zes neekonomiskajiem komponentiem valsts ir visvair k ieinteres ta klus t, jo tie skar valdoš s ideolo ijas un kapit lisma past voš s sist mas b t bu visp r. T tad j run b tu par iracion l kapit lisma likteni, j run paškritiski par savu mor li, attieksmi pret sabiedr bu, nodok u maks t jiem, oligarhiem, korpor cij m utt.

Protams, j em v r radik l s objekt v s izmai as finansu sf r kopš 70.gadiem, pateicoties elektronisko tehnolo iju izmantošanai nor inu un uzskaites, derivatvu un elektronisko kred tkaršu jom . Tas bija kaut kas piln gi jauns finansu v stur , rad s piln gi jauni finansu instrumenti. Sprotams, ka tas pav ra jaunas iesp jas.

Jaun s iesp jas pirmaj laik uztv ra sapr t gi un racional i izmantoja finansu oper ciju optimiz cij , kred ties žu un pat r t ju sadarb b , r p gi apr inot gaid mos riskus. Ta u jau 90.gadu vid ūti strauji izv rs s jauns fenomēns – virtu l s finanses.

T s ir finanses, kuras nav nodrošin tas ar re lu naudu, nekust mo pašumu, zeltu, d rgmet liem. Inform cijas apmai as moment l operativit te veicin ja speci lu starpbanku elektronisko sist mu rašanos, kur s koncentr j s virtu l nauda bez jebk da re l ekvivalenta.

T rezult t faktisk i izmain j s naudas loma. Finansu kapit lism rad s jauna nauda, kas funkcion saska ar piln gi citiem principiem nek nauda funkcion ja agr k k saimniecisk s darb bas elements. Finansu kapit lism naudu „taisa” no naudas. Nauda ir k uvusi par preci. Kr ze t p c tika prognoz ta jau sen, jo virtu l s naudas apjoms krietni p rsniedz re l s ekonomisk s darb bas (pre u ražošanas) apjomu.

Kr zi veicin ja ar tas, ka nafta k uva par stermi a pe as instrumentu. Tas noveda pie cenu paaugstin šanos – neatbilst bu ieguld tajam darbam un resursiem. Virtu l nauda s ka mekl t „atbalstu” un to atrada naft . Tika m ksl gi paaugstin tas cenas ne tikai naftai, bet ar g zei un elektroener ijai, kas noveda pie citu izejvielu un produktu cenu k puma.

Cilv ki, iesp jams, apjuka. Jaun s iesp jas iesl dza za o gaismu summu palielin šanai, ta u tika aizmirsts par to re lo segumu. Summas bija milz gas, ta u nebija ne re la nauda, ne manta.

Virtu l s naudas uzskaitē notika elektroniski, kas veicin ja visdaž d k veida spekul cijas. Atseviš as spekul cijas bija „klasiskas”, jo balst j s uz cilv ku tradicion lo spekul ciju pieredzi. Ta u bija ar piln gi jaunas spekul ciju formas, kas balst j s uz p rpirkšanu un p rprdošanu, no t g stot lielu pe u. Rietumu finansu sist ma (paši banku jom) s ka veikt t das mahin cijas ar spekulat viem finansu instrumentiem, ka t s ne reti bija gr ti atšifr t pat banku uzraudz bas dienestu speci listiem.

Nauda, kas l dz zin mam laikam pild ja savas tradicion l s funkcijas un kalpoja k ekvivalents izt r tajam darbam un resursiem, nosakot pre u un pakalpojumu cenu, pati

k uva par preci – ražošanas produktu, kad finansu institūcijas to tirgo sav starp k lās instrumentu, kredītu resursu materiāls ražošanas projektu atbalstīšanai. Tā rezultātā nauda bija „saražota” daudzas reizes vairāk nekā bija reāli nepieciešams, lai būtu preču un pakalpojumu ekvivalents. Tā bija virtuālā nauda, no kuras tās pašnieki tagad negrib atsacīties. Tā, piemēram, Eiropas Savienības finansu aktīvi ir ceturks reizes lielāki par visu dalībvalstu nacionālo kopproduktu. Tas pats sakāms par ASV. Pasaules finansu aktīvu summa 2008.gada septembrī bija 160 triljoni dolāru – 3,5 reizes vairāk nekā pasaules nacionālais kopprodukts. Līdz 2006.gadam uz planētās bija 72 valstis, kuru finansu aktīvi bija lielāki par nacionālo kopproduktu. Tā ir derivātu (finansu kapitālistu populārais veids) kopējā summa uz planētās 2008.gadā pārsniedza 600 triljonus dolāru /11/.

Drosmīgi speciālisti un politiķi, piemēram, V.Putins, atklāti saka, ka virtuālā nauda šodien traucē reālo konkurenci kredīšanai un ekonomiskā vispār. Pie tam virtuālās naudas saimnieki savā darbībā tiecas ieviešot slepenību un nevienam neieļauj savā vidē bez speciālas atļaujas.

Kā zināms, mēs katrs izveidojam finansu ekonomiskais „burbulis” pirms 10 gadiem pēdējās ziņas. Tās bija saražotas produkcijas sekas. Tagad „burbulis” pēdējās Rietumos. Turpmāk finanses vajadzēs saskaņot ar reālo ekonomiku, un cenas būs jāveido atbilstoši reālajiem ienākumiem.

Sarunājot par mūsdienu kapitālista ideoloģisko identitāti, protams, viena no visspēkājamajām ir par valsts lomu. Tā vien liekas, ka intelektuāli vienu daļu ir pārmusi alerģija pret valsts institūtu un vēl šāns aizmirst valsts lomu vispār. Protams, valsts ir metaforiska personība, kurai ir suverēna griba. Var pat teikt, ka valsts ir mistisks garšais veidojums. Tā ir naīvi noliegt vai atsacīties no valsts funkcionālās lomas. Un tas nekas, ka globalizācijas virzībā valsts zināmo mērķi līdz šim bija kļuvusi par pasāvu „spēlētāju”, iniciatīvu iegādājoties atdodot transnacionālajām korporācijām. Tā ir kopumā globalizācija ne tikai daudz iznīcināja valstis kā tās multiplicē, - uz planētās valstu skaits turpina pieaugt. Pašlaik ir 250 valstis, tā ir drīz to skaits var pieaugt līdz 300 valstīm.

Tomēr joprojām valsts loma sociālā procesā un kognitīvā struktūrā veidošanās ir nenoliedzama. Valsts joprojām var izdalīt un dalīt, atzīt un neatzīt. Valsts ir pamats cilvēku klusajā pirmrefleksajā vienotībā ar pasauli. Valsts savāc, apstrādā un pārdala informāciju, un veic, tā teikt, informācijas teorētisko unifikāciju. Valsts ir veselums. Valsts uzņem atbildību par visiem totalizācijas un objektivizācijas procesiem – statistiku, skaitīšanu, kartogrāfiju, arhīvu. Valsts unificē kultūras tirgu, unificē valodiskos un juridiskos kodus, homogenizē komunikācijas formas ar savas birokrātijas palīdzību, nosaka mentālās struktūras, domāšanas formas utt. Etatismis jeb valsts neiejaukšanās politikas sludināšana neoliberalisma ideoloģijā tiek krietni pārspēlāta. Šajos pārspēlājumos valsts tiek pārvērstā par epifenomēnu – blakus parādību, kas neietekmē fenomēnu. Neoliberalisma brenda ietī attieksme pret valsts lomu acīmredzot ir viena no viskāmajām idejiskajām sastāvdaļām.

Liberālisma teorijas pret valsts lomu ekonomikā vienmēr ir izturējušas kritiski. Tirgus ekonomikā valsts iejaukšanās nav vēlāma un tai ir jābūt minimālai. Neoliberalisma teorijas, kuras radās ekonomikā un finansēs pirms gadiem divdesmit un mazliet vairāk, vēl kategoriskāk vērsās pret valsts aktīvu klātbūtni biznesā. Tās finansu kapitālisti, kas Rietumos valdīja aizvadītajos gados un faktiski ietekmēja dzīvības uz visas planētas, valsts pati apzināti atsacījās iejaukties finansu darbībā. Tagad krāze skaudri demonstrē neoliberalisma politikas aplamību, - valsts kontrole ir nepieciešama, un tai ir jābūt

stingrai un konsekventai. Un atkal acmredzot n kas run t par sapr t gumu un racion lismu – valsts l dzdal bai ir j b t racion li l dzsvarotai. Var uzskat t, ka kr ze visus finansi los un ekonomiskos procesus noveda l dz zin mai robežai starp pag tni un n kotni, un p c kr zes b s j dz vo sav d k.

Jau labu laiku (gandr z gadu) n kas nov rot valsts renesansi un tai pieska ot s ideolo ijas att st bu, kad Rietumu valst s nacionaliz bankas un akt vi iejauc s r pniec bas problem tik , kredit šanas sf r u.c. V rdu sakot, veidojas tas, ko var nosaukt par autorit ro kapit lismu, kad man mi pieaug valsts kontrole. Ta u pats interesant kais un galvenais – valsts k st par sociuma uztic bas garantu. Cilv ki v las kaut kam uztic ties un uz kaut ko pa auties. T ir psiholo isk nepieciešam ba.

Valsts (k soci li politisks instit ts) savas past v šanas ilgaj v stur , iesp jams, pirmo reizi planet r m rog ir k uvusi par mor li psiholo isko atbalstu miljardiem cilv ku. V sture liecina, ka attieksme pret valsti vienm r ir bijusi daž da, sv rstoties no tot las neuztic bas l dz patriotiskai ažiot žai un dievinošam fetišismam, kad valsts asoci j s ar nacion lo interešu aizsardz bu. Tagad valsts ir k uvusi par sabiedr bas kolekt vo garantu attieksm pret iedz vot ju vienu da u – banku, invest ciju fondu oligarhiju.

Protams, ne jau visur valsts k uva par uztic bas garantu, jo valsts novirz ja kr zes visu smago nastu uz nodok u maks t jiem, politiskajai kli ei gl bjot savus draugus alk t gos finansu spekulantus (latviešiem tas ir labi zin ms).

Nen kas aizmirst ar to, ka paties b valsts ir visliel k vaininiece kr zes izrais šan , politi iem mafiozi sapl stot ar finansistiem, nekontrol jot finansu sist mu un pie aujot l tu kred tu sa emšanu milz gos apjomos bez nopietnas risku izp tes. ASV ak ta noz me ir prezidenta B.Klinton a laik 1999.gad pie emtajam likumam par finansu pakalpojumu moderniz ciju, k rezultat valsts piln m r atsac j s vad t un kontrol t finansu instit tu darb bu.

Rietumu valstis ne tikai pie va, bet ar veicin ja pasaules saimniecisk s un intelektu l s strukt ras p rk rtojumus. Aizvad tajos apm ram 25 gados no t.s. atlantisk s zonas visa ražošana tika izvesta uz Dienvid ziju un Dienvidameriku, kur ir l ts darbasp ks. Aizveda visu nepieciešamo: darbagaldus, iek rtas, smago r pniec bu, maš nb vniec bu. Rietumi p rv rt s par ideju, jaunas tehnolo ijas ener šanas, zin tnes un izgl t bas teritoriju. Dienvidkoreja, Indija, na, Braz lija s ka apg d t ar masu produkciju visu plan tu. Visu s ka ražot grandiozos un paties b ne reti re li nevajadz gos apjomos, bet pikant kais – p rdot uz kred ta. Pat r šanas m niju stimul ja kredit šana. Ja pat r šana samazin j s, stabiliz j s, tad nekav joties palielin ja l ta kred ta iesp jas, k ar apdrošin šanas iesp jas. Ne tikai t.s. atlantisk zona „uzs d s” uz kredit šanas s k a. Kredit šana k uva par pasaules att st bas lokomot vi. Cilv ks kredit šanu s ka izmantot vis s dz ves noris s – uzturam, ap rbam, sadz ves prec m, maš nai, m jai, dz voklim, ce ojumiem, izgl t bai, atp tai.

Par neoliber lisma ideolo ijas fan tisk kajiem autoriem pamatoti ir j uzskata amerik i, kuri tiec s p rvald t pasauli. P c II Pasaules kara vi iem tas piln m r izdev s. ASV p rvalda t das it k vispasaules iest des k Starptautiskais Val tas fonds, Pasaules banka, Internets, Pasaules Tirdzniec bas organiz cija, ietekm g k s transnacion l s korpor cijas un to skait mediju gigantus.

ASV intelektu i 90.gados izstr d ja neokonservat visma ideolo iju, t teikt, sav m iekš j m vajadz b m, bet ar glob lu v rienu – lai organiz tu pasaules demokr tisko revol ciju. ASV nekad nesl pa, ka globaliz cija ietilpst valsts nacion laj s interes s. Par

to savos darbos detalizēti rakstīja, piemēram, ASV geopolitiskās ideoloģijas patrons Z.Bržežinskis (*Zbignew Brzezinski*). ASV 90.gados formējās jauna tipa elite: kosmopolīti, kosmokrāti, mondi listi, Davosas elite.

Tiesa, tas pats Z.Bržežinskis uztraucās, ka globalizācija izjauc valsts drošības garantēšanu, jo galvenais trieciens tiek dots ASV kā globalizācijas simbolam. ASV ir sākusi manīmi izjust globalizācijas bumeranga efektu. Spilgti pierādījumi ir 2001.gada 11.septembris, Rietumeiropiešu grandiozās demonstrācijas sakarā ar ASV iebrukumu Irakā 2003.gadā (demonstrāciju dienā „jēdām” paklausīgie latvieši un citi bijušo socvalstu pilsoņi klusās dienas). Tiek doti arī ideoloģiskā rakstura efektīvi triecieni. Piemēram, Dž.Sorosa grāmata par amerikāņu pārkuma zibju burbuli („*The Bubble of American Supremacy: Correcting the Misuse of American Power*”, 2003).

Ta u visredzamākais nepatīkamais trieciens – krāze, kas vispirms paralizēja ASV – globalizācijas korifeju. ASV imports pārsniedza eksportu, kādā ASV ir milzīgs tirdzniecības deficīts. Krietni ir pieaudzis nabadzīgo cilvēku skaits – prezidents B.Obama nosauca skaitli 37 miljoni. Kad 2008.gadā ASV valdība nacionalizēja hipotekāro kompāniju „*Fanny Mae*”, atsevišķi amerikāņu intelektuāļi minēja to faktu pasludināja par ASV atsacīšanās no līdzdalības globalizācijā.

Krāze stimulēja diskursu par planētāriem kotni un pašlaik funkcionējošo sociāli ekonomisko formāciju turpmāko likteni, no kā ir atkarīga planētārā sociālās ideoloģiskās orientācijas. Krāze uzskatāmi liecina, ka turpmāk dzīvē mēs atšķirsies no līdzinājiem. Cilvēki tādēļ lasīs noteiktu skaidrību par savu rītdienu, un ideologi vienmēr ir ļoti labi zinātnieki, kad un kā ir attiecīgi sagatavo sabiedriskā doma vien vai otru idejiskajai virzienam. Krievijā 2008.gadā izdeva rakstu krājumu ar intrižošu nosaukumu „Krievija un pasaule. Jaunais laikmets. 12 gadi, kuri var visu izmainīt”. ASV ideologi ir publicējuši savas prognozes par turpmāko dzīvi pēc krāzes līdz 2025.gadam. Par planētāriem kotni rādīs arī politiski, izveidojot jaunu apvienību – G20 (Argentīna, Austrālija, Brazīlija, Kāna, Čīna, Francija, Vācija, Indija, Indonēzija, Itālija, Japāna, Meksika, Krievija, Saūda Arābija, Dienvidāfrikas Republika, Dienvidkoreja, Turcija, Lielbritānija, ASV, Eiropas Savienība).

Tagad jaunu pavirsienu iegūst sociālisma un kapitālisma tipoloģiskā salīdzinošais novērtējums, analizējot abas sociāli ekonomiskās formācijas no ekonomisko iespēju, sociālās filosofijas, vārtību sistēmas viedokļa kā sabiedriskās iekārtas divus modeļus. Tamlīdzīgu tematiku, protams, diktē Čīna, kur konstatējams gan sociālisms, gan kapitālisms. Tamlīdzīgu tematiku diktē arī tas, ka krāze vienā mērī skāra visus – gan sociālisma zemes, gan kapitālisma zemes. Acīmredzot planētārās globalizācijas apstākļos sociāli ekonomiskās formācijas identiskā specifika izmainās un zināmos parametros zaudēs savu funkcionālo aktualitāti.

Jāsaka, ka kapitālisma vēsturiskā tendence izraisa visdažādākas diskusijas. Tas tāpēc, ka kapitālisms nav tikai efektīvas saimniekošanas metode, kas dabiskā veidā ir radusies tirgus ekonomikas vidē. Kapitālisms lielā mērā ir kaut kas vairāk nekā tikai ekonomika. Kapitālisms prasa noteiktu intelektuālo, psiholoģisko, morāli tikumisko, sociālo briedumu, ko var nepazīt t.s. tradicionālajā kultūrdzīvojošie cilvēki. Kapitālisms būtiski atšķiras tirgus apjomā, mēro, līdzekļos. Kapitālisms nav tas pats kas tirgus. Kapitālisms ir tirgus pašorganizācija. Kapitālisms ir enerģiska sociālā substance, noteikta struktūrli vienota ideoloģija, specifiskas pasaules uzbūves ideja un realizācija. Kapitālisma būtība ir nevis pati ražošana un tirdzniecība, bet gan sistēmiskās operācijas,

piem ram, gan kapitālistu, gan sociālistu vienā mērī ietekmē zināma universāla cikliskā dinamika, kad agrīvai valsts tendencei nomaina tai pretējā rakstura tendence. Tāpat šodien kāst skaidrs, ka tāras sociāli ekonomiskās formas nemitē bēst. Kapitālists un sociālists ir ideāli modeļi, taču tie ir iesaistīti konkrētās sociālās konfigurācijās. Piemēram, gan kapitālistu, gan sociālistu būtiski vienā mērī ietekmētās cilvēciskās pašbas kāracionālists – iracionālists, godgums – negodgums, pieticība – alkātība u.c.

Sociālisma nelaime ir patērēšanas priekšmetu deficīts un resursu zaudējums. Kapitālista nelaime ir bezdarbs un valsts pārdošana, kas tagad pārvērta privātpersonu par dos. Abas sistēmas nespēj nodrošināt vienmērīgu attīstību un dzīvīgo nodotību dzīvē – pilnīgi neveiksmei, izputēšanai, sabrukumam.

Ar priekšstatu par tirgu izrādās maldīgi. Valdēja uzskats, ka tirgū paliek tikai maksājums. Pārējie, proti, tie, kuri nav kredīti, aiziet no tirgus. Bet tas nenotika. Faktiski bankrotējošie neaizgāja no tirgus. Turklāt krīzes laikā tos sāka glābt valsts. Gudrākie kapitālisti liberālās ekonomikas piekritīji tādēļ aicināja neiejaukties krīzē un atstāt tirgum attīrīties no bankrotējošajiem. Taču politiskā aicinājumu ignorēšana. Viņi tērējot spēkus, ka bankrotējošās firmas ir saistītas ar „tautu” – saskaņojot masu, pēniju ielāstiem, bet trakais – bezdarba pieaugumu, ko cenšas nepieņemt politiskā. Tādējādi kapitālists tagad ir izveidojies jockga situācijā: sabiedrības masas ir bankrotējošā firma – līnī.

Par kapitālistu un sociālistu lādzīnjo pieredzi var formulēt vairākus secinājumus.

Pirmkārt, ne sociālistu valsts, ne kapitālistu tirgus nav spējis nodrošināt vienmērīgu attīstību bez krīzēm.

Otrkārt, ne sociālists, ne kapitālists nespēj izstrādāt tādus ekonomiskos attīstības metodes, kas nebūtu saistītas ar pārdošanu un to pieaugumu.

Tādā pašā laikā cilvēki vispār neprot nodrošināt ekonomiskās labklājības pieaugumu bez pārdošanas. Tādēļ sociāli ideoloģiskā rekomendācija šodien var būt tikai viena – mums ir radikāli jāmaina mūsdiāves veids. Nepieciešama ir jauna izpratne par sabiedrisko labumu, nepieciešama ir sabiedriskā darba jauna interpretācija, jauna attieksme pret lēnītiem ienākumiem, kā nepieciešamas ir biznesa organizācijas un ar to saistītās sociālās jaunas formas. Turklāt svarīgus momentus cilvēku turpmākajā dzīvē var izrādīt kolektīvs un individuāls patērēšanas jaunas priekšmetiskās sfēras radīšana. Mums ir jāizdomā un jāradā tā jauna preču un pakalpojumu sfēra, ko mēs aktīvi patērējam un tādējādi nodrošinātu visiem darbu un eksistences līdzekļus. Kapitālistu ideoloģijai šodien ir skaidrs ar tas, ka ir jāizveido jauna kārtība konkurences regulāšanā, lai samazinātu kaut vai to pašu šodienas sargu korupciju, politiku un biznesu „brīdīšanu”.

Kapitālistu aktīvie ideoloģi nesaudzīgi atzīst, ka kapitālistu sistēma diemžēl nespēj pati sevi sakārtot un tādēļ nākas gaidīt pilnīgu sabrukumu (sociālistu likteni) vai iedarbību no ārpusēm – revolūciju no sistēmas perifērijas pusēm. Krīze ir strukturālā sistēmiskā, bet nevis konjunktūristiskā, jo ir apšaubāms šodienas kapitalisma modelis, kas no ASV, Lielbritānijas izplatījās visā pasaulē pēdējās XX gs. 80. gadiem. Ne velti amerikāņu ekonomists Nobels prēmijas laureāts (2008.g. ekonomika) Pols Krišmāns rakstīja, ka B.Obamas plāns var novest līdz nacionālajai katastrofai, jo ASV ir iestājusies krīze, kas ir krīze. Zīmīgi, ka P.Krišmāna paredzējumiem pievienojas arī citi kompetenti analītiķi, prognozējot iekšējās haosas iestāšanos un ASV valsts krāhu 2010.gada vasarā,

kas, protams, simbolizē kapitālisma bojāeju vispār /12/. Par kapitālisma saglabāšanu šīs perspektīvās un tajā skaitā tādā Eiropēiskā kapitālisma modeļa pastāvēšanas izredzā mēs planējam roņ savus viedokļus publiski izteikt ar Žaks Attālī – viens no Eiropas intelektuālās elites pēdējā paauguma /13/. Amerikāņu populārais un sociālais tematikas bestselleru autors futurologs Elvins Toflers (*Alvin Toffler*) 2009.gada 14.septembrī kļuva par starptautiskās konferences runātāju par radikāli jaunā cilvēka nepieciešamību pārcīties, jo šodienas ekonomika radikāli atšķiras no visām iepriekšējām saimnieciskās darbības formām /14/.

Domājot par turpmāko dzīvi pārcīties, iespējami ir divi reformu virzieni: praktiskais un kultūras. Praktiskais virziens nozīmē, ka galvenā uzmanība jāvelta nacionālajai ekonomikai – ražošanai. Pie tam ražošanai ir jāatgriežas lokālajā līmenī. Teiksim, ja nodrošināsim, kas pašiem izaudzis, bet nevis eksotiski augļi visu gadu jāievieš no ārzemēm (benzīns un nafta nekā šī laikā). Savukārt kultūras virziens nozīmē, ka ir jāmaina cilvēku apziņa – ekonomika (pat ražošana) nav galvenais cilvēku dzīvē. Cilvēku apziņai ir jāatbrīvojas no patērēšanas mīnijas un komercializācijas fantoma, kad katras lietas vērtību nosaka komercializācijas vērtība un kad tirgus ir kļuvis par visu sociālo attiecību ideālo modeli. Tas nebūs viegli, jo cilvēku apziņā nekad nav bijis viegli izmainīt. Turklāt cilvēku radītais kapitālisms tiecas visas attiecības monetarizēt. Liberālais kapitālisms ir nesalīdzināmi materiālistiskāks par sociālistu.

Neoliberālais neapšaubāmi ir tikai viens no šodienas kapitālisma ideoloģijas elementiem. Šodienas kapitālisma ideoloģijā sastopami arī citi elementi, kuri vēl dziļāk atbalsoja cilvēku uzskatos un priekšstatos par dzīves jēgu un mērķi. Karens Svasjans savās publikācijās vairākkārt ir uzsvēris, ka fundamentālā nozīme ir amerikāņu ideoloģijai, sludinot laimes teoriju (skat.: karens.wassjan.com).

Saskaņā ar amerikāņu laimes teoriju gan atsevišķs cilvēks, gan visa cilvēce ir pelnījusi būt laimīga. ASV konstitūcijā ir pants par laimes sasniegšanu kā cilvēka brīvības rezultātu. Taču, atbilstoši eiropiešu loģikai, visa cilvēces vēsture ir ciešanu vēsture. Amerikāņu prātie būs nedrīkst būt un „mūsu cilvēce”, kura paklausīgi turpina dzīvot ciešanās, ir jāvada uz laimi. Lai cilvēci vadītu uz laimi, vispirms ir jānoskaidro tas, kas cilvēku dara nelaimīgu. Amerikāņu laimes teorijā ir atzīnusi, ka cilvēku dara nelaimīgu viņa gudrība, prāts, par ko ir sacījis pat Bībels. Tāpēc amerikāņu laimes teorijā iesaka daudz nedomāt par dzīvi un būt laimīgiem – *Dont worry, be happy!*

Amerikāņu gudro prātie būs cilvēku ciešanu otrs iemesls ir atmiņa, kas cilvēku sasaista ar vēsturisko pieredzi un tradīcijām. Cilvēkus tāpēc nākas prātiecināt, ka viņi ir brīvi, jo jebkādam senām tradīcijām un iepriekšējai paaudžu pieredzei. Cilvēkiem ir jājūtas brīvi, nevis pagātnes mantojuma un tikai tad viņi būs laimīgi.

Karena Svasjana gudrajām un dziļajām novērojumiem piemēru netrūkst. Mūsdienu sabiedrība grib dzirdēt un praktiski dzird tikai par laimi – cilvēku laimīgā dzīve, kura jau dažiem ir pienākusi un kuru drīz visi sasniegs. Reklāma, „glāmra” izdevumi un akcijas ir paredzētas ar laimi, kad cilvēku laimīgu dara iepirkšanās, kredīta ņemšana, „tusi š”. Šodienas biznesa teoloģijā un marketinga komunikācijā laime ir centrā, tāpēc var droši runāt par savdabīgu laimes totalitārismu. Karens Svasjans laimes teoriju nosauc par Rietumu marksismu. Gribas piebilst, ka savlaicīgi Makss Šēlers primitīvi izprast laimes un dzīves baudīšanas alku attiecināja uz helenisma kultūru, kas liecina par individuālu un tautas novecošanu. Protams, tagad mēs labi zinām par „baltās” rases izmiršanu un dzīvi saskaņā ar „pirmsnāves” loģiku.

Katrs no mums labi zina laimes un darba sakarbas. Ta u ne visi b s lietas kurs , ka m sdienu kapit lism darba izpratnes transform cijas ir milz gas. Z m gi, ka š s transform cijas ir smalki pieska otas kapit lisma pamatm r im – g t pe u jeb, prec z k sakot, transform cijas ir smalki pieska otas attiec gaj laika period valdošajai pe as g šanas „tehnolo ijai”. Tagad kapit lism domin iracion las tendences pe as g šan un t p c ar darba ideolo ij domin visai joc ga nost dne, darba viet „piar jot” maniak lu pat r šanu, kas ir k uvusi par cilv cisk s laimes kalngalu.

2006.gad ar Latvij tika public ta inform cija par Lielbrit nijas profesion l s izgl t bas organiz cijas „City and Guilds” (skat.: cityandguilds.com) darb b m ap „laimes koeficientu”. Lai propagand tu atseviš as specialit tes, min t organiz cija faktiski katru gadu sagatavo veiklu „pi ra” akciju. Organiz cija aptauj daž du profesiju p rst vjus, lai noskaidrotu vi u laimes pak pi. 2006.gada „p t juma” rezult ti liecina, ka vislaim g kie ir frizieri, kosmetologi, floristi. Vi i sav darb tiekas ar cilv kiem. Izr d s, laimes pamat ir iesp ja b t kop ar citiem cilv kiem. Lielbrit nij visnelaim g kie ir juristi, farmaceiti, ier d i. Savuk rt m c t ji laimes koeficenta apr inos ir otraj viet . Ar m c t ji ir laim gi t p c, ka bazn c tiekas ar cilv kiem. Min t organiz cija ar „laimes koeficienta” pal dz bu galvenok rt propagand materi l s ražošanas profesijas, sistem tiski iest stot par „balto apkakl šu” neapmierin t bu ar dz vi.

Kapit lism ilgu laiku viena no ideolo iskaj m mifolog m m bija priekšstats par darbu k cilv ka m r tiec gu un organisku nepieciešam bu eksistences nodrošin šanai. Ideolo isk s t zes bija sekojoš s: cilv ks nevar dz vot bez darba, darbs ir sv ta lieta, darbs raksturo cilv ku, bez darba nav iesp jama cilv ka norm la dz ve, darbs sniedz j gu cilv ka dz vei utt.

Lai lab k izprastu modern k s p rv rt bas attieksm pret darbu, var noder t neliels v sturiskais atskats. T , piem ram, no ant k laikmeta l dz Jaunajiem laikiem attieksme pret darbu bija piln gi sav d ka nek m sdiens. T di ant k laikmeta dom t ji k Aristotelis rakst ja, ka cilv ka dz ve iedal s div s da s – gar g s nodarb b s (filosofija, dzeja) un atp t jeb br v laika pavad šan , piev ršoties politikai, zin tnei, izgl t bai, literat rai. Seno grie u un romiešu sabiedr b ražošanas darbs tika uzskat ts par br va cilv ka necien gu nodarbošanos, jo tam bija konkr ts materi listisks un emp riski utilit rs m r is.

Ražošanas fiziskajam darbam ir m r is un nepieciešam ba, k ar tam piem t noteikts labums un izdev gums. Br v m gar gaj m nodarb b m un atp tai nav m r is, bet t m piem t pašm r gums. Br vs cilv ks netiec s p c noteikta materi l m r a. Turkl t br v laika pavad šana nav bezdarb ba un liek d ba. Br v laika pavad šanai nav materi ls m r is, bet gar gs un mor ls m r is. Br v laika pavad šana ir pati par sevi laba nodarbošan s. Turkl t fiziskais darbs ir vergu, tirgot ju un amatnieku sf ra. Ant kaj laikmet var ja izsac ties v l as k: darbs – t ir lopu sf ra. Fiziskais darbs ir moc ba cilv kiem.

Viduslaikos cilv ka nepieciešam bu un v l šanos str d t vaiga sviedros bazn ca skaidroja k cilv ka dabas nepiln bu. B bel darbs ir sods, un str d šana ir soda izciešana. J zus Kristus nestr d ja. M ki str d ja, lai fiziski nor d tos un p rv ar tu slinkumu, bet nevis lai ieg tu pe u. Aristokr tija ar necien ja fizisko darbu. Aristokr tiem bag t ba simboliz ja dev gumu, mecen tismu, dv seles plašumu. Taup gums, darba m lest ba, racion listisks un savt gs apr ins nebija cie . Cie bija *Vita contemplativa* (v rošana, apcer šana), bet nevis *Vita activa* (darbs).

Reform cija piln m r aktiviz ja *Vita activa* – darba reput ciju. Protestantisma tik augst k s v rt bas ir darba m lest ba un uz m gums (biznesa aspekt). T p c industri lais un komerci lais darbs ieguva priorit ti, sal dzinot ar *Vita contemplativa* – kontemplat vi refleks vo, po tiski un teolo iski metafizisko gar go darb bu. Atp ta un br v laika pavad šana ir vajadz ga, bet tikai lai atjaunotu sp kus darbam.

Reform cijas rezult t rad s *Homo faber* – kapit lism popul rais ražojošais cilv ks, kas uzvar ja skaisto un neizdev go gar go nodarbošanos un cilv ka dz ves j gu pak va noder gajam un nepieciešamajam. Leiboriz cija k uva tot la un visaptveroša v rt ba. Savuk rt proletari ts k uva par sabiedr bas liel ko un galveno soci lo fenomenu, kuram savu dai radi velt ja t ds dzejnieks k Rainis, bet Makss Frišs sacer ja lielisko rom nu „Homo Faber” (1957). Sac sim, Aristote a ra bija beigusies. Aristotelis uzskat ja, ka tikai dz vnieks rada noder go un nepieciešamo. Cilv ks rada skaisto un pragmtiski neizdev go, un ar to atš iras no dz vnieka.

Leiboriz cija visus p rv rta par dz vniekiem. Priekšpl n non ca izdev gums un labums. Cilv ks k uva nebr vs – izdev guma un labuma vergs. Ar ban ieris, fermas saimnieks, firmas pašnieks ir t ds pats vergs k citi. Kapit ls nedod iesp ju kontemplat vi izjust dz vi, bet spiež nep rtraukti vairoto kapit lu. Kapit lisma progresu rezult t izveidoj s absurda situ cija – nevienam nav iesp jams izjust darba labumus. Tie, kuri grib tikai str d t, nepaz st labumu izjušanu, un š tieksme vi os atsl bst un piln gi izz d. Tie, kuri grib baud t dz vi, nevar to dar t, jo ir spiesti nep rtraukti str d t. Jau K rlis Markss saprata, ka kapit lisms ierobežo saražoto labumu izjušanu /15/.

Visjaun kaj period (aizvad tajos apm. 20 gados) sakar ar globaliz cijas procesu izv ršanas darba transform cija kapit lism ir ieguvusi jaunu dimensiju – glob li iracion lu dimensiju, kuras izv rt jum svar gi ir respekt t priekšstatus par cilv ka dabu /16/.

Jaut jums par cilv ka dabu un t tad cilv ka paš b m, kuras saglab j s cilv ka biolo isk tipa past v šanas laik un minim li vai nemaz nepak aujas transform cijai, vienm r ir bijis aktu ls. Par to jau run ja Sokr ts, Platons. Min to jaut jumu nenoklus ja ar t da soci li ekonomisk form cija k soci lisms.

Soci lismam tradicion li p rmeta cilv ka dabas ignor šanu. Soci lisma m c bu uzskat ja par utopisku m c bu t p c, ka soci lisms ignor cilv ka dabas fundament l k s iez mes. Galvenok rt tas attiecas uz cilv ka dabas t d m iez m m k individu listiskums un egoistisks savt gums. Soci lisms t tad izliekas neredzam to, ka cilv ks p c savas dabas ir individu lists un r p jas par savu labumu. T p c soci lisma doktr nas realiz t ji cieta sak vi, jo neizdev s tikt gal ar cilv ka dabas „klasiskaj m” negat vaj m iez m m.

Protams, soci lisma (komunisma) ideologi nebija mu i. Vi i piln m r apzin j s min t s gr t bas un t p c vienm r soci lisma (komunisma) celtniec bu saist ja ar nepieciešam bu rad t „jaunu cilv ku”. Pie tam ideolo isk konstrukcija bija visiem saprotami manipul ta: cilv k slikt s paš bas ir kapit lisma sekas un t p c cilv k ir j likvid „kapit lisma paliekas”.

Globaliz cijas laikmet cilv ka dabas iez mes saglab j s. Cilv ks nav k uvis maz k individu listisks, maz k ner p j s par personisko izdev gumu. Globaliz cijas laikmeta v r g kie aculiecinieki pat teiks, ka min t s iez mes m sdien s „uzplaukušas” v l koš k s kr s s nek agr k.

Ta u globaliz cijas laikmet n kas run t par cit m cilv ka dabas iez m m. Proti, par cilv ku s kotn jo aprioro daž d bu darb bas un kompetences, sp ju, iema u un interešu

jom. Šaj zi cilvēki nav vien di. Vieni k st par skolot jiem, citi par zin tniekiem un v l citi par šoferiem, traktoristiem, slauc j m utt.

Pirmsindustri laj sabiedr b cilvēkam vajadz ja veikt visdaž d kos darbus, lai izdz votu un nodrošin tu eksistenci sev un savai imenei. Ne visiem bija vien di pan kumi šo darbu izpild . Citi dz voja lab k, citi – slikt k.

V stures materi li liecina, ka radik las iesp jas cilvēku dz v s k s reiz ar darba dal šanu. T tad procesu, kur katrs cilvēks var ja iesaist ties atbilstoši sav m gar gaj m velm m un fiziskajiem dotumiem. Postindustri l s sabiedr bas šaur profesionaliz cija ir labi zin ma.

Saprotams, darba dal šanas process nebija viegls, un tas pras ja zin mus upurus. Lai stenotu sevi, cilvēki atst ja dzimt s m jas, dzimteni, sar va saites ar vec kiem, kuri bija saviem b rniem iepl nojuši dz vi un nodarbošanos p c sava pr ta. Par to spilgti liecina daudzu zin tnieku, m kslinieku, rakstnieku biogr fijas.

Svar gi bija, ka darba dal šana notika viena sociuma robež s. Jo apmierin t ki par savu interešu piepild šanos bija cilvēki, jo vi i guva lab kus rezult tus, jo lab k dz voja attiec gais sociums (valsts). Psiholo iski komfortabla darba dal šana nodrošina noteiktu l dzsvaru sabiedr b .

Lieta ir t , ka m sdien s globaliz cija s k izjaukt min to l dzsvaru socium . Tas skan joc gi, jo turpin s nevis atseviš u cilvēku profesionaliz cija, bet gan ir s kusies atseviš u sociumu profesionaliz cija. Respekt vi, globaliz cijas rezult t ir s kusies atseviš u valstu sabiedr bas, visas tautas profesionaliz cija k d noteikt darb bas veid . Praktiski tas tagad izpauž s t d j di, ka viena tauta ieg st un pieg d izejvielas, otra tauta šuj „Adidas” sporta kurpes, treš tauta organiz un kontrol finansu oper cijas, ceturt tauta nodarboj s ar t rismu u.tml.

Globaliz cijas laikmet darba dal šana vairs nenotiek vienas valsts iedz vot ju kontingent , bet starptautisk m rog , p rv ršot tautas par k das noteiktas darb bas profesion iem. Teiksim, tauta – sporta apavu šuv ja, tauta – naftas s kn t ja, tauta – finansu speci listi utt.

Starptautisk s darba dal šanas rezult t izz d atseviš as lok l s ražošanas nozares, kuras attiec gaj zem past v ja gadu desmitiem un pat gadu simtiem. Tas rada jaunas probl mas. Cilvēki, kuri bija vienoti ar attiec go ražošanas nozari, p c t s likvid cijas ir spiesti p rkvalific ties. Daudzi var palikt bez darba visp r, k rezult t izv rš s soci li psiholo isk s probl mas: hronisk depresija, psihisk s slim bas, pašn v bas. Sociologi noskaidrojuši, ka „jaun s profesijas” ne reti prasa maz ku kompetenci un maz ku intelektu lo slodzi, kas ar nelabv l gi atsauc s uz cilvēku gar go pasauli.

Globaliz cijas laikmet starptautisk s darba dal šanas rezult t aktu ls k st ar cilvēcisk s laimes jaut jums. Cilvēcisk s laimes izpratne var b t visdaž d k , un šaj zi vienpr t bu nav ko gaid t. Katram cilvēkam ir sava laimes izpratne. Sava laimes izpratne ir katr kult r , katr laikmet . Laimes izpratne ir dinamiska par d ba. Ta u ir piln gi skaidrs, ka laimes izpratne ir viens no galvenajiem cilvēcisk s esam bas aspektiem.

Visi cilvēki ac mredzot zin s teikt, ka vi i ir laim gi tad, ja var dar t visu p c savas v l šan s. Laime ir organiski vienota ar savu iesp ju, talanta, prasmju, zin šanu, velmju realiz ciju konkr t dz ves praks .

Globaliz cija var sniegt materi lo labkl j bu. Tom r ir zin ms, ka cilvēki tiecas ne tikai p c maizes, p rtic bas, bag t bas. Turkl t p rtic ba un bag t ba nepadara laim gus. V rdu

sakot, globalizācijas apstākļos personības realizācijas pamatvirzība kļūstoti aktuāla, jo radošā virzība un materiālistiskā virzība saduras jaunā globālistiskā konfigurācijā. Tāma par starptautisko darba dalībšanu pārbauda par individuālo brīvību vispār. Globalizācija ierobežo cilvēka brīvību, nesniedzot brīvību izvēlēties veidot savu dzīvi saskaņā ar paša vēlmēm. Cilvēku pašrealizācijas spektrā globalizācija ierobežo ar katru dienu vairāk un vairāk, sekmējot vilšanos, neapmierinātību, iekšējo konfliktu attīstību, veselības stāvokļa pasliktināšanos.

Jālas universitātes profesors Boriss Kapustins par globālo kapitālisma jeb, kāvi šķasa, „kazīna kapitālisma” svarīgāko „ieguvumu” atzīst jebkādu revolūcijas subjektu likvidāciju /17/. Tagad nav nekādi spēki, kurus varētu izmantot krīzes apstākļos revolūciju pārveidojumam veikšanai. Nav spēki, kuri spētu organizēt jaunus politiskos dzīves parametrus un ekonomisko transformāciju. Dzīves lēmuma pazemināšanos mēdiens nerada revolūcijas subjektus. Turpinās arodbiedrību sabrukums. Ja kaut kāda pretdarbība tomēr ir sastopama (piemēram, antiglobālistu akcijas), tad tas drīz kļūst atgriešanās karnevālu, palīdzot sabiedrībai „nolaist” garu, lai rītdien dzīvotu stabilāk. Krīze no vienas puses pārdoja globālo kapitālisma fundamentālo blefu un pasaules ekonomiskās sistēmas avantūristisko raksturu un laupīšanas politiku, bet no otras puses atklāja reālo opozīcijas trūkumu, kas var liecināt par sociāla garīgās „veselības” satraucošo līmeni.

1/ Par kultūras determinismu plašāk skat. rakstu „Kultūras determinisms” grām.: Priedītis A. Spēdolas tēla. Apceres par kultūru. R., 2007. www.spidolastelpa.narod.ru.

2/ Skat.: „...”, 2009,

2. <http://www.polit.ru/research/2009/05/31/china.html>.

3/ Skat.: „...”, 2009, 25.

4/ Skat.: „...”, <http://www.nikitskyclub.ru>.

5/ Skat.: „...”, <http://www.rvb.ru/swassjan/labyrinth/01.htm>.

6/ Skat. viena grāmā krievu valodā „...”, kas izdota 1992.g. un pieejama Internetā: <http://www.libertarium.ru>.

7/ Skat.: „...”, <http://www.philosophy.ru/library/bychkov/xx.html>.

8/ Skat.: „...», 2008, 2. <http://www.magazines.russ.ru/zvezda/2008/2/st14.html>.

9/ Skat.: „...”, <http://www.russ.ru>.

10/ Skat.: „...”, <http://www.russ.ru>.

11/ Skat.: „...”, <http://www.polit.ru/institutes/2009/04/13/fin.html>.

12/ Skat.: „...», — <http://www.russ.ru>.

- 13/ Skat.:
<http://www.ru.euronews.net/2009/06/04/jacques-attali-the-euronews-interview/>.
- 14/ Skat.:
<http://www.kreml.org/opinions>.
- 15/ Skat.: . Homo faber .- , 2004, 6.
- 16/ Skat.: . – /Word, 2005,
 48/49.
- 17/ Skat.:
<http://www.russ.ru>.